

Retrats

JOSEP MARIA
CASTELLET

*Teresa
Muñoz Lloret*

Retrats
27

JOSEP M. CASTELLET
FRAGMENTS D'AUTORETRAT

a cura de

Teresa Muñoz Lloret

Barcelona, 2015

Retrats

JOSEP MARIA
CASTELLET

*Teresa
Muñoz Lloret*

Aquest vint-i-setè Retrat està patrocinat per

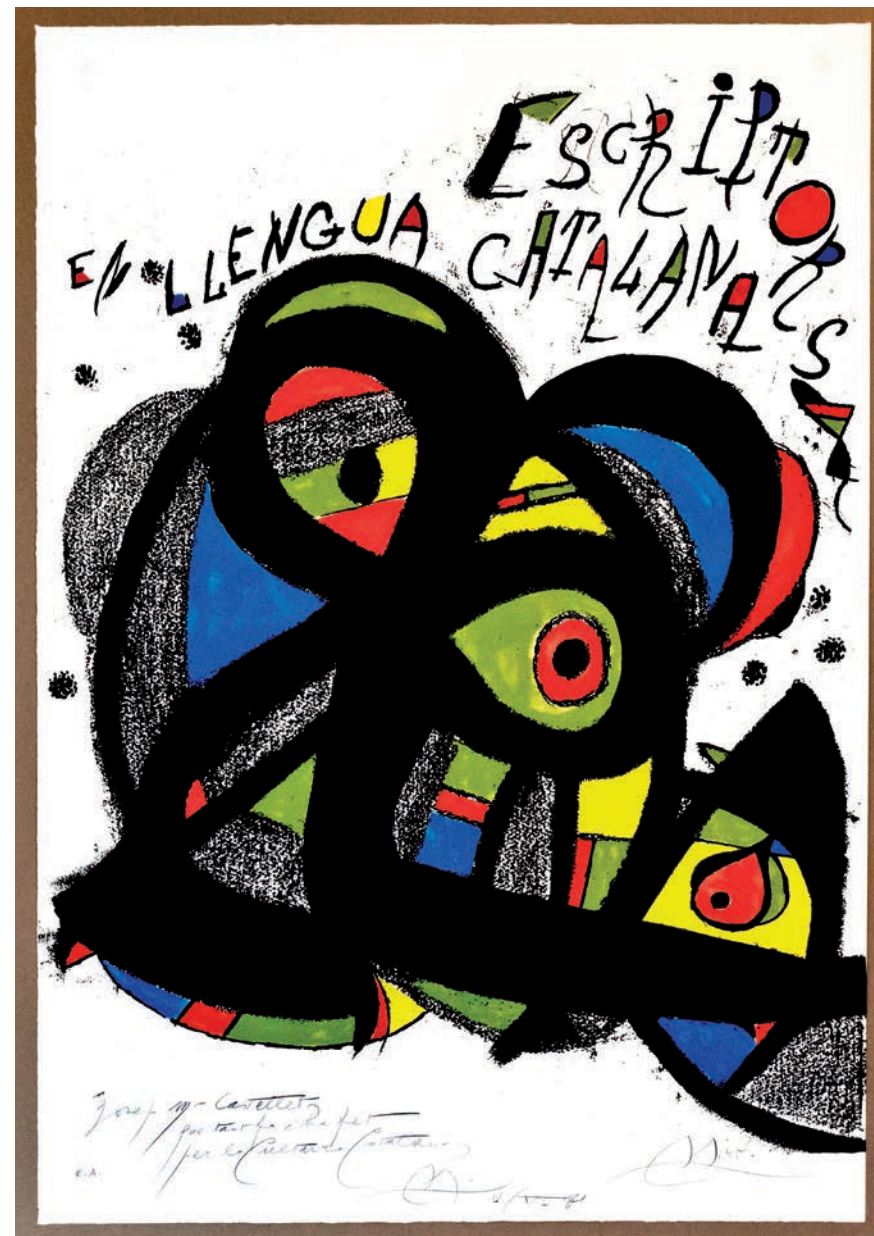

© Teresa Muñoz Lloret
Primera edició: gener de 2015
Dipòsit legal: B 2319-2015
ISSN: 1885-2742

Edita: Associació d'Escriptors en Llengua Catalana
Canuda, 6, 5è pis (Ateneu Barcelonès). 08002 Barcelona
E-mail aelc@escriptors.cat <http://www.escriptors.cat>

Fotografia de la coberta: © Carme Esteve
Disseny i realització: Insòlit, Barcelona
Impressió: La Impremta Ecològica, Barcelona

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat d'excepció prevista per la llei. Dirigiu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra.

Litografia de Joan Miró, logotip de l'AELC. L'artista va fer-ne donació el 1981 gràcies a les gestions de Josep M. Castellet. Fotografia de l'exemplar dedicat, edició de l'autor (épreuve d'artiste), que Josep M. Castellet ha llegat a l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana.

Reunió de la junta directiva de l'Associació, al despatx d'Edicions 62 de Josep M. Castellet, el novembre de 1981. D'esquerra a dreta: Montserrat Bayà, Avel·lí Artís Gener, Maria Oleart de Bel, Joan Mas i Vives, Jaume Fuster, Andreu Morell, Guillem-Jordi Graells, Josep M. Llompart i Josep M. Castellet.

Recepció al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona del primer Encontre d'escriptors gallecs, bascos i catalans, el juny de 1984. D'esquerra a dreta: Alfonso Pexegueiro, secretari de l'Associació d'escriptors gallecs, Andu Lertxundi, president de l'Associació d'escriptors bascos, Maria-Aurèlia Capmany, Josep M. Castellet, Pasqual Maragall, alcalde de Barcelona, i Josep M. Llompart, president de l'AELC.

Homenatge a Josep M. Castellet a la Universitat de Barcelona, el 1983. D'esquerra a dreta: Josep M. Llompart, Àlex Broch, Sebastià Serrano, Joan Granados, Josep Tarradellas, Josep M. Castellet i Joaquim Molas.

Reunió de Consell Consultiu de l'Associació, el 2007 a Barcelona. Josep M. Castellet acompanyat de Guillem-Jordi Graells i d'Isabel-Clara Simó. © Carme Esteve/AELC

Josep M. Castellet durant la celebració a Barcelona dels 30 anys de l'Associació, el 2007.
© Carme Esteve/AELC

Índex

13	INTRODUCCIÓ
17	ELS ORÍGENS FAMILIARS
23	LA GUERRA CIVIL I EL RETORN A BARCELONA. L'INSTITUT BALMES
31	LA TUBERCULOSI: EL SANATORI DE PUIG D'OLENA
39	LES REVISTES UNIVERSITÀRIES DEL SEU. LAYE. L'INSTITUTO DE ESTUDIOS HISPÁNICOS
47	LA DIMENSIÓ EUROPEA: ELS PREMIS LITERARIS DE FORMENTOR, EL CONGRÉS PER LA LLIBERTAT DE LA CULTURA I LA COMUNITÀ EUROPEA DEGLI SCRITTORI
61	MADRID 1963. EL SEMINARI «REALISMO Y REALIDAD EN LA LITERATURA CONTEMPORÁNEA»
69	L'AVENTURA D'EDICIONS 62
81	ELS VIATGES A FINALS DELS ANYS SEIXANTA
99	LA TANCADA DE MONTSERRAT. 1970
103	RECAPITULACIÓ
107	OBRA PUBLICADA
109	PREMIS
111	EPÍLEG

Guillem-Jordi Graells

Introducció

Amb la publicació d'*Els escenaris de la memòria* el 1988, Josep M. Castellet va inaugurar un nou aspecte en la seva poli-facètica carrera de crític literari i editor, la d'escriptor de literatura memorialística. Vint anys més tard, mogut, en part, per la pressió dels seus amics i lectors a continuar en la línia dels *Escenaris* i en un moment de la seva vida professional ja gairebé jubilat de les obligacions més feixugues, Castellet va voler tornar a recuperar a través del gènere molts dels fets viscuts i dels amics amb què els havia compartit, i va escriure gairebé sense interrupció dos llibres més: *Seductors, il·lustrats i visionaris. Sis personatges en temps adversos* (2009) i *Memòries confidencials d'un editor. Tres escriptors amics* (2012).¹

El corpus memorialístic que constitueixen aquests tres llibres respon a una mateixa estructura i a una mateixa fórmula: el retrat literari parcial d'escriptors amics, o simplement coneguts, situat sempre en un *escenari* compartit per l'autor que narra en primera persona i on el conjunt acaba deixant, a vegades de manera tangencial, altres com a element destacat, fragments

1. En aquesta mateixa línia memorialística el 2007 havia publicat el fins llavors inèdit *Dietari de 1973* que, malgrat l'indubtable interès, no va més enllà del mer exercici literari i només recull sis mesos del 1973 i no el tindrem en compte en la tria de textos que presentem.

que conformen el que en una altra ocasió² ja en vam dir autoretrat oblic.

I és justament la voluntat d'enfilar aquestes peces i oferir l'autoretrat que se'n desprèn el que ens proposem en aquestes pàgines. Però, és clar, les peces han de ser manipulades pel que fa a l'ordre i a l'estructura i cal una veu externa que les faci entenedores. I lògicament les mancances seran obligades, tant perquè aquests episodis autobiogràfics no recullen ni de bon tros la seva biografia personal ni intel·lectual –de fet els més destacats no passen dels anys setanta–, com per raons òbvies de llargada d'aquestes pàgines.

En primer lloc, però, valdria la pena aturar-se a resseguir la concepció que sobre el propi gènere es planteja Castellet en la introducció d'*Els escenaris de la memòria*. D'entrada, el llibre és encapçalat per una citació de *The Art of Memory* de Frances A. Yates: «En un dels seus aspectes, l'Art lul·lià és un art de la memòria. Els atributs divins que en són els fonaments configuren una estructura trinitària en la qual, segons Lull, es reflectia la Trinitat, i entenia que haurien d'utilitzar-la les tres potències de l'Ànima que Sant Agustí va definir com a reflex de la Trinitat en l'home. Com a *intellectus*, era l'art de conèixer i trobar la veritat; com a *voluntas*, era l'art de disciplinar la voluntat, dirigint-la a l'amor de la veritat; com a memòria, era l'art de la memòria a través del qual la veritat és recordada.»

I de seguida que entrem al «Prefaci» aclareix l'autèntica naturalesa autobiogràfica dels seus escrits, allunyats dels habituals retrats literaris: «El que no vaig sospitar mai és que des de fa uns quants anys l'exercici involuntari, quotidià i espontani, de la memòria se m'aniria infiltrant fins a obligar-me a escriure alguns papers que, en un primer moment, vaig pensar que es resoldrien en la fórmula d'un gènere relativament habitual com és el dels "retrats literaris". Al meu entendre, no és això el que ofereixo avui

als lectors. La meua implicació amb les dones i els homes que apareixen a les pàgines següents tendiria més aviat a configurar aquests escrits com a relats autobiogràfics fragmentaris al voltant d'uns personatges determinats. Però, per què aquests i no uns altres? No ho sé ni ho he pogut esbrinar, quan m'ho he preguntat.»

Per què els personatges catalitzadors del record són uns i no altres és una pregunta que es fa i no sap o no vol respondre, però en tot cas assenyala que si només fossin papers autobiogràfics els «interlocutors» haurien d'haver estat uns altres. Perquè els personatges que centren els retrats d'*Els escenaris de la memòria* (Giuseppe Ungaretti, Mercè Rodoreda, Rafael Alberti, Josep Pla, Pier Paolo Pasolini, Octavio Paz, José Luis Aranguren, Mary McCarthy i Pere Gimferrer) no són en general els escriptors amics, ni de la pròpia generació.

En aquell moment, però, ja admetia que el llibre no era més que un inici: «qui sap si algun dia se'm presentaran i em tustaran a la porta de la memòria altres figures més amigues reclamant el seu dret, justificat, a completar el meu imaginari personal projectat sobre el record –barreja de sensacions i d'experiències, d'amics i coneguts, d'anècdotes i vivències, de frustracions i dels pocs instants de plenitud serena que he aconseguit de tenir». I efectivament, aquests amics van acabar trucant a la porta i el relat autobiogràfic es va anar aproximant.

Així, a *Seductors, il·lustrats i visionaris*, els sis personatges «en temps adversos» són Manuel Sacristán, Carlos Barral, Gabriel Ferrater, Joan Fuster, Alfons Comín i Terenci Moix. Ara sí que sabia per què aquests i no uns altres.

La fórmula, malgrat tot, és la mateixa: «Ni retrats literaris ni trasbalsos autobiogràfics, sempre perillosament impúdics. Peces menors i mal transcrits, representades, però, per alguns amics, grans actors de la faràndula literària que he conegut.»

A *Memòries confidencials d'un editor. Tres escriptors amics* recupera a la primera part el text que havia publicat al catàleg dels vint-i-cinc anys d'Edicions 62 el 1987, i continua en la

2. Teresa Muñoz Lloret, *Josep M. Castellet. Retrat de personatge en grup*. Barcelona: Edicions 62, 2006.

Els orígens familiars

segona amb personatges del tot pròxims: Salvador Espriu, Baltasar Porcel i Montserrat Roig.

La mort va sorprendre Castellet el 9 de gener de 2014 quan ja tenia a punt tota la documentació per començar l'elaboració d'un quart text, en aquest cas centrat en el grup de deixebles que van viure amb ell una de les aventures destacades del desvetllar polític i cultural de la Barcelona dels cinquanta: el Seminario Boscán i les tertúlies del Bar Club: Joaquim Jordà, Salvador Giner, Luis Goytisolo, Octavi Pellissa i Nissa Torrents.

Tret de l'estada al sanatori de Puig d'Olena, a causa d'una tuberculosi contreta als vint-i-quatre anys, la literatura memorialística de Castellet només es refereix a temes quotidians i íntims quan parla dels orígens familiars. Nascut a Barcelona el 1926, Josep M. Castellet Díaz de Cossío era fill de pare català i mare mexicana.

La família mexicana, centrada sobretot en la figura de l'avi, Martín Díaz, molt més literària, fosca i aventurera que no pas la barcelonina, es converteix en centre d'interès i referència clau en el retrat del mexicà Octavio Paz als *Escenaris de la memòria*:

A finals de segle passat, un adolescent anomenat Martín Díaz Calero, nascut a Novalés, província de Santander, fill del metge rural del poble, va desembarcar a Mèxic disposat a fer fortuna. Sabem molt poques coses dels primers anys de la seva vida americana, però sí que es va casar molt jove amb María Cisneros, una mestissa molt bella –segons mostren les fotos– de la qual va tenir ben aviat una filla, que van anomenar Encarnación Dolores. Dos fills més la succeïren, Eduardo i Diego. En algun moment es traslladà a Yucatán, on intervingué en negocis de fibres, especialment el sisal i l'henequén. Tanmateix, les coses no li devien anar gaire bé, ja que un dia no determinat d'un any no localit-

zable va decidir d'enviar la família a Espanya, concretament al poble de Celis, on havia estat destinat el seu pare, i romandre sol a Mèxic cercant obstinadament la fortuna que l'havia empès a travessar l'Atlàntic. De tota manera, sembla que una part de la família va retornar a Mèxic, per un període de temps no gaire precís, no se sap quan.

Martín Díaz va reaparèixer a Espanya a la segona dècada del segle, havent aconseguit, en part, el seu objectiu. Va decidir, en algun moment, d'instal·lar-se amb tota la família –inclosos els seus pares– a Barcelona, des d'on pensava que podia desenvolupar millor que en cap altre lloc de la península els seus negocis. Mentrestant havia mort María Cisneros i havia nascut una darrera filla, María Paz. Des de Barcelona va tornar a Mèxic i més tard empenqué diversos viatges per Europa i Amèrica, per tal de vendre les fibres mexicanes. A primers dels anys vint, en un viatge a la URSS, va establir un dels primers contactes d'exportació del sisal entre Mèxic i el govern sorgit de la revolució de 1917.

És possible que la gran quantitat de viatges que va fer al llarg dels anys vint faci difícil la seva localització real durant aquest període: hi va haver llargues absències i més d'un daltabaix econòmic. Les famílies guarden, tanmateix, cartes i fotos en algun racó del calaix. Ara: si les cartes només porten el dia que van ser escrites i no l'any i el lloc, i les fotos, com és habitual, no estan documentades, no hi ha manera de reconstruir el passat. D'altra banda, curiosament, les versions orals sobre Martín Díaz no coincidiren mai gaire. Finalment, hom té la impressió que era un personatge que, no se sap ben bé per què, teixia una certa complexitat al seu voltant, una incertesa, un punt de confusió. Cap a l'any 1915 –data més aviat imprecisa– reivindicà i obtingué el reconeixement judicial del cognom Díaz de Cossío, en lloc del Díaz, a seques, inicial. La *casona* dels Díaz de Cossío es troba a Carmona (Cantàbria) i és avui un petit «parador nacional», amb un escut historiat. Sembla que Eduardo, el metge, va néixer en aquella casa.

Per què no l'acompanyà el nom des del principi? Ningú no ho sap. D'altra banda, Martín Díaz, amb tants viatges i estades a l'estranger, es va embolicar amb més d'una senyora, la qual cosa va provocar una certa confusió respecte a d'altres fills, més o menys atribuïbles a la seva paternitat. L'activitat comercial i galant de Martín Díaz sembla avui, a la vegada, incontestable, però sempre imprecisa. Morts els testimonis familiars de l'època, només a partir dels anys trenta hom pot reprendre, amb una certa fiabilitat, la seva vida, la qual es perllongarà fins als noranta-tres anys.

Així, a partir de la quarta dècada del segle, Martín Díaz esdevé un personatge rigorosament real i historiable: diríem que és a partir del seu segon casament amb Isabel Carvajal, mexicana també, de la qual va tenir dos fills, Roger i Alberto. Establert novament a Mèxic, es dedicà aleshores principalment al negoci del cafè. Acabada la Guerra Civil espanyola, formà part del comitè de recepció dels refugiats. Dos d'ells, anarquistes, en negar-los uns diners que el comitè no els podia donar, li van disparar un tret al ventre, però va sobreviure. En els medis dels refugiats espanyols va conèixer Vittorio Vidali, el famós comandant Carlos de la Guerra Civil. També el va tractar la seva dona Isabel, la qual s'enamorà de l'heroi i va marxar amb ell a Trieste. Vidali va ser secretari general del partit comunista triestí fins a la seva mort, però Isabel el va deixar uns anys més tard i va retornar a Mèxic amb un nou fill, Carlos. No va viure més amb Martín Díaz, però esdevingué la seva millor amiga, en els anys de vellesa d'aquest.

Martín Díaz havia estat sempre un home de tendències liberals, vagament esquerranes. Havia valorat positivament l'adveniment de la República espanyola i la tasca progressista del president mexicà Lázaro Cárdenas. Acabada la Guerra Civil, per fàstic del règim franquista, va demanar i obtenir la nacionalitat mexicana. De sobte li va sorgir, amb una mena de força profunda, un nacionalisme mexicà potser una mica exagerat, tenyit d'un cert antiespanyolisme: com que ja no era un home jove, devia com-

prendre que, després d'una vida atzarosa, aquell país seria el lloc del seu destí final, mentre que Espanya s'enfonsava en l'obscurantisme de la dictadura.

Molts anys abans, la seva filla gran –anomenada definitivament Lola– s'havia casat amb un català de la petita burgesia de Gràcia, i, el 1926, li va donar el seu primer nét. Hom ignora on parava, en aquells moments, Martín Díaz, i quan va saber que havia esdevingut avi. Tampoc no consta si el fet l'afectà gaire. Òbviament, després del que he escrit, el seu primer nét vaig ser jo. Com que els meus altres avis havien mort abans del meu naixement l'únic que vaig conèixer va ser ell –i ben poc. Potser per aquest fet, durant molts anys vaig mitificar la seva vida aventurera, voluntàriament desdibuixada per la família. Tanmateix, a través del seu record, he evocat sempre l'enigma de la mirada de la bella mestissa que devia haver estat María Cisneros: la seva foto va il·luminar durant molt anys, sobre la tauleta de nit, la cambra de la meva mare, just fins a la seva mort. Desaparegudes ambdues, sobre la meva visió de Martín Díaz cau l'ombra de massa misteris i la impressió –no rancuniosa, perquè la vida de les famílies és plena d'ocultacions, de silencis o de mentides– que algú ha estafat una part del que hauria d'haver estat la meva memòria o un fragment remot de les meves arrels mexicanes. Ara me n'adono, morta la mare, que mai no sabré res més de la procel·losa vida de Martín Díaz durant els seus primers quaranta-cinc anys, ni de la seva primera muller. Aquí acaba, doncs, la història de la meva família materna, i el que ara segueix forma part, ja, de la meva.

La branca paterna de la família, els Castellet Carbonell, procedia de la petita burgesia de Gràcia. L'avi tenia una bòbila al passeig de Sant Joan, dedicada a la fabricació de maons. Va morir jove i l'àvia va tirar endavant la família gràcies als lloguers de dues cases que tenien al barri. Així, dels orígens familiars paterns, en parla en termes completament diferents dels anteriors i li serveixen, sobretot, per posicionar-se socialment. En el retrat

de Josep Pla dels *Escenaris de la memòria* aclareix al seu interlocutor, el mateix Pla, els seus orígens petitburgesos graciencs.

(...) dins del joc de les veritats i les mentides que ens diem habitualment, jo he estat sempre partidari de les primeres, de gaudament matisades. Així, quan vostè em va comentar que li havien dit que jo provenia d'una família més o menys rica, vaig haver de contestar-li que els meus orígens familiars eren a tot estirar de la petita burgesia de la vila de Gràcia, on havia nascut el meu pare, al Torrent de l'Olla, i on, tres-cents metres més enllà –Bailén/Travessera–, havia nascut jo mateix. En fer una al·lusió a un Castellet advocat del qual vostè havia sentit parlar, li vaig dir que era el meu oncle, ja traspassat, però que tampoc no havia assolit cap condició econòmica d'una envergadura mitjana. «No sé d'on he tret la idea que, si més no, el seu pare és un home del tèxtil que ha fet una certa fortuna.» «Miri, Pla –que li vaig dir–, el meu pare ha treballat tota la vida com un negre i ha muntat una família sobre la base de cobrar una comissió per “paquet” de cotó filat venut. Mai no ens ha faltat de res –és cert–, però tret d'unes cases a Gràcia, de lloguers reduïts i un paquet d'accions més o menys importants comprades a borsa, jo no he sabut que tingués pas res més.» «Però, i el seu avi, no els va deixar alguna cosa?»

L'avi patern, que era fabricant de pitxolins, va morir d'accident la vigília de Nadal de 1897, i deixà vídua i tres fills, més el quart –el meu pare–, que va néixer pocs mesos després, exactament el 5 de maig de 1898. La veritat econòmica de la meva família, la vaig conèixer en un extraordinari document que no enganyava ningú: el dietari de la meva àvia –datat el 1901–, on anotava, dia a dia, despeses i ingressos, al cèntim. Vostè va quedar encuriós per aquest dietari: «Li fa res d'explicar-me'n el contingut? No li demano pas que em digui les quantitats, perquè aquí rau el secret de les famílies. Però, què hi anotava, la seva àvia, en aquest document?» Li ho vaig dir, entre altres coses perquè a mi em

sembla que la veritat dels números petits no és pas cap secret, sinó la mesura exacta del passament i de les estretors d'una família normal, vull dir, d'aquells que no amaguen res, perquè no tenen res a amagar.

Diria que la descripció del contingut del dietari de la meva àvia Magdalena el va apassionar: la radiografia econòmica, dia a dia, d'una vídua petitburgesa catalana que va aixecar una família –ella, amb quatre fills– sobre la base de no gastar ni un cèntim –i dient cèntim em refereixo a una mesura de diner vàlida en aquell temps– més del que els seus ingressos li permetien, concretament el lloguer de dues cases de Gràcia. En aquest dietari econòmic, amb poques referències a la vida social, palpita el valor del diner, del diner escàs, en un moment determinat, l'any 1901. És una peça d'un valor extremament precís, de la qual els historiadors econòmics traurien conseqüències notables. És un paradigma del conte de la vella; dos i dos fan quatre, tant tindràs tant gastaràs –ni un cèntim més. Va ser la meva primera lliçó d'economia, més tard irrespectuosament oblidada, i perdono que no li'n doni més detalls.

(...)

Jo diria que amb aquesta conversa de curta volada econòmica vam segellar una coneixença primària –de caire domèstic– que a vostè el va tranquil·litzar. Vull dir que vostè va saber que jo havia entès com s'havia de lligar el valor del diner amb la vida quotidiana. No era gaire cert, però gràcies a la història de l'àvia ens vam reconèixer a través d'un llenguatge antic, com si visquéssim a començaments de segle, quan les coses de l'economia eren sòlides –especialment per als burgesos i els rendistes–, és a dir sense gaires fluctuacions, perquè el valor de la moneda era constant, n'hi hagués poca o molta. Vaig poder comprovar –arran de la conversa– que vostè començava a entendre que jo portava l'estigma de la sensatesa, en un sentit determinat. Quan dic estigma, vostè ja m'entén. La rauxa, la seva i la meva –força diferents, i això era interessant–, corrien per sota.

La Guerra Civil i el retorn a Barcelona. L'institut Balmes

La Guerra Civil va sorprendre la família a Viladrau, on passava els estius. El pare, corredor de cotó filat, visitava els fabricants tèxtils de Barcelona, i quan tornava a Viladrau, trasmudat, explicava a la seva dona que acabaven de matar aquell i aquell altre director de fàbrica. Sense cap vinculació política –Josep M. Castellet i Carbonell era simplement votant de la Lliga–, una de les raons que el va empènyer a prendre la decisió de marxar era la seva condició de sergent (havia estat soldat de quota a la guerra de l'Àfrica) i l'exèrcit republicà estava mobilitzant tot el personal amb graduació, per mínima que fos. Així que va organitzar un suposat viatge de negocis a Anglaterra com a corredor d'una de les empreses tèxtils que representava i el 3 de gener de 1937 el matrimoni i els dos fills, Josep Maria i Eduard, emprenen el viatge cap a Londres on es refugiaren uns mesos a casa de l'oncle mexicà. Aquests anys gairebé no apareixen referenciats en cap dels textos memorialístics. L'explicació que ell mateix dóna és que havien estat temàtica central de dos dels llibres de records del seu germà Eduard: *Norbury* (1987) i *L'edat breu* (1989). Tanmateix trobem una referència als anys a Sant Sebastià, en el retrat de Manuel Sacristán de *Seductors, il·lustrats i visionaris*, on la família va traslladar-se sis mesos després d'haver marxat cap a Londres.

A Sant Sebastià hi vaig arribar amb la meva família el 18 de juliol de 1937, just un any després d’haver començat la Guerra Civil. El meu germà Eduard m’ha estalviat d’haver d’explicar la fugida de Catalunya, a començaments del 1937, i l’etapa de sis mesos refugiats a Londres, a casa dels meus oncles, Kathleen i Lalo. Al seu llibre *Norbury* explica, a través de la veu i la visió d’un nen més petit que jo –si jo tenia deu anys ell en devia tenir sis i mig– les vicissituds familiars i personals seves d’aquell fet. Un cop a Sant Sebastià ens van fer pelayos, és a dir, cadells del requeté, infants de la Comunió Tradicionalista. Certament, nosaltres cantàvem, en comptes del *Cara al sol*, l’*Oriamendi*, el qual començava precisament amb els eslògans carlistes: «*Por Dios, por la Patria y el Rey lucharon nuestros padres. / Por Dios, por la Patria y el Rey lucharemos nosotros también.*» Cofats amb boina roja i vestits d’uniforme caqui, fèiem la instrucció militar amb fusells de fusta, és a dir, de juguina. El meu pare ens havia fet pelayos per evitar que ens fessin flechas perquè, malgrat que ens havíem passat a l’Espanya «nacional», els falangistes li feien fàstic i deia que la seva bandera roja i negra era la mateixa que la dels faieros. Conservo, encara, el carnet de pelayo i penso llegir-lo a algun «Museu dels horrors franquistes», si s’arriba a constituir, perquè quedi constància de la meva innocent, però real, participació en l’esperpent feixista de la llarguíssima època en què vam ser súbdits del Caudillo.

En tornar a Barcelona, el 1939, els records prenen molta força. Els trobem, per raons òbvies, en el retrat de Manuel Sacristán, company a l’Institut Balmes i veí del barri, el primer gran amic amb qui compartirà la major part dels projectes intel·lectuals a través dels quals els dos joves s’introduiran en els respectius àmbits professionals.

El veïnatge va resultar decisiu per forjar l’amistat amb en Sacristán, però també la coincidència de curs de batxillerat a

l’Institut Balmes que és on es va establir veritablement la nostra relació quotidiana. L’octubre de 1940, quan m’hi vaig matricular, l’Institut Balmes estava situat a la cantonada de Mallorca amb Llúria davant el Col·legi d’advocats, en el mateix palauet que avui és seu de la Delegació del Govern, però que va ser també –quan l’Institut es traslladà a Pau Claris amb Consell de Cent– Jefatura provincial del Movimiento i on, en un despatx de la planta baixa, va acollir, a inicis dels anys cinquanta, la redacció de la revista *Laye*, a la qual hauré de fer referència més endavant. (...)

En els primers anys quaranta, havíem coincidit a les aules de l’Institut Balmes amb dos companys de cognom Fontán i Freixas, respectivament. Antoni Freixas no va seguir a la universitat amb nosaltres, vençut per la duresa de l’examen d’Estat, i es va dedicar al negoci familiar. En Fontán sí que va seguir i per això apareixerà més endavant. En tot cas, en Sacristán, en Fontán, en Freixas i jo vam escriure una mena de pamflets humorístics, irònics o sarcàstics –segons el cas– destinats als nostres companys de curs, sota el pseudònim de «Safocafre», acròstic dels nostres cognoms. L’amistat més estreta amb en Manolo ens va portar, un cop a la universitat, a emprendre col·laboracions de més relleu, més ambicioses, amb una certa volada imaginativa. De totes, la que més ens va satisfer va ser un guió de cinema sobre els amors d’Hernán Cortés amb la Malinche, fins al punt, si no m’erro, que vam concórrer a alguna mena de Premio Nacional de guions cinematogràfics. No vam tenir el premi, certament, però hi vam treballar durant alguns mesos, molt seriosament, amb entusiasme, estimulats per la història de la meva família mexicana, amb el rerefons de la qüestió del mestissatge. O, potser, això va ser després del *Judas* del qual parlaré més endavant. De guió en vam intentar un altre –no recordo el tema– però no ens va satisfer. I també vam començar una novel·la que mai no vam acabar...

Compartíem una certa vocació literària creativa que després va derivar, en el seu cas, en la filosofia, i, en el meu, en la crítica

literària. No van ser aliens a les nostres inquietuds dos professors de l'institut prou coneguts: Guillermo Díaz-Plaja i Joaquim Carreras i Artau. Del primer, que venia poques vegades a fer classe perquè ja estava embolicat en tota una sèries d'activitats editorials i de molts altres gèneres, en recordaré sempre la seva explicació de la generació del 98, especialment una classe sobre Azorín que li va sortir brodada. En «Guillermo» –com li dèiem– tenia la virtut de no examinar-te si feies, al llarg del curs, deu comentaris literaris de llibres de la teva elecció, la qual cosa t'obligava a llegir, que era el que ell volia. Ara: no tothom tenia vocació literària i m'adonava que hi havia molts condeixebles per als quals aquesta tasca era massa feixuga i preferien córrer la sort de l'examen, amb el risc del suspens. A mi em passava el mateix amb el dibuix lineal. El professor Gil de Vicario exigia deu làmines com a exercici de curs i jo el joc de compassos i regles no el dominava gens i ho empastifava tot de tinta xinesa. Amb un company de curs, Claudio Carmona, més tard arquitecte, vam fer un pacte: jo li faria deu comentaris literaris i ell em passaria deu dibuixos, amb la qual cosa asseguràvem la nota. Succintament explicat, aquest devia ser el meu debut de crític literari: vint ressenyes l'any. He d'afegir que sempre he recordat amb afecte les escadusseres classes d'en Guillermo, amb qui vaig tenir, posteriorment, una bona amistat en el terreny professional.

Les classes de «don Joaquín» –el «don» ja pressuposava el respecte que li teníem, respecte intel·lectual vull dir, ja que com a professor tendíem a maltractar-lo– no eren ni de bon tros tan brillants, però sí curiosament rigoroses. El problema de don Joaquín –miop i carregat d'espallles, amb una veu prima, més aviat ridícula– era que no dominava els alumnes, vull dir, que, concentrat en el seu discurs filosòfic, no s'adonava de l'escassa vocació metafísica dels seus pupils. Discretament, durant les seves classes, ens anàvem passant papers, ens explicàvem qual-sevol bestiesa pròpia de l'adolescència fins que algú esclafia a

riure i, aleshores, el seguia tota la classe. Arribat aquest punt, don Joaquín alçava el cap i ens mirava irritat a través dels vidres gruixudíssims de les seves ulleres. Hi havia un moment de desconcert, d'ell i nostre, i si per atzar nosaltres recomponíem el comportament ell prosseguia el discurs. No sempre succeïa així. Aleshores, amb una violència que el trasbalsava, aprimant-se-li encara una mica més la veu, cridava l'atenció a un o altre dels alumnes: «¿Quiere hacer el favor de callarse, Freixas?». I en Freixas callava i tots els altres amb ell. Reprenia la classe. Un dia, tanmateix, ens vam passar, instigats per en Sacristán, que malgrat el respecte que li professava, dissentia amb ell sobre no sé què de l'explicació que estava fent sobre Sant Tomàs, del qual era un especialista. Don Joaquín va deturar el discurs i es va alçar. Ens va fitar i amb veu tremolosa, d'una violència interior manifesta, ens va dir: «Si no se callan inmediatamente, tendré que expulsarles.» Ens vam mirar. «Sí, ustedes, de Sacristán a Fontán, pasando por el grandullón de en medio... ¡El barrio chino de la clase!» El grandullón era jo, sempre més alt que els altres. La frase va fer efecte, no solament perquè ens va fer callar, més o menys avergonyits, sinó perquè, en endavant, vam quedar fitxats com el «barrio chino» de la classe i de l'institut. I, en certa manera, ho vam ser no solament per a ell, sinó per als altres professors i per als nostres companys. Passats els anys, paradoxalment, va ser don Joaquín qui va incorporar a en Sacristán a la Facultat d'Econòmiques com a adjunt i va presidir la seva primera classe –del tot memorable pel que diuen els que hi van assistir.

Malgrat la vocació literària de tots dos, en començar la carrera el 1944 Castellet i Sacristán s'han de matricular a Dret, a causa de la pressió familiar habitual en l'època. Josep M. Castellet pare tenia previst que el seu fill seguís el negoci familiar per al qual no calien carreres universitàries. Així que, com a mal menor, va accedir que estudiés dret. I és a la Universitat on coin-

cideix amb un ambient, amb uns amics, que marcaran de ple la seva vida professional: Carlos Barral, Alberto Oliart, Jaume Ferran, Joan Ferraté (a partir del qual s'incorpora al grup el seu germà Gabriel, estudiant de Ciències exactes), Enrique Badosa, Alfons Costafreda, Jaime Gil de Biedma, Joan Raventós i José Agustín Goytisolo, entre altres.

Són uns anys crucials a bastament recordats en les memòries de molts d'ells, especialment en les de Carlos Barral. En les de Castellet, en canvi, gairebé no apareixen, tret d'una observació a propòsit de la seducció intel·lectual exercida per alguns companys del grup, que incorpora al retrat de Manuel Sacristán. La rellevància que dona Castellet al paper que juga la seducció, en el sentit més ampli del terme, en les relacions humanes –a més de centrar el retrat de Pier Paolo Pasolini dels *Escenaris*– es converteix en el primer dels adjectius triats per al títol del segon llibre.

Cal dir, tanmateix, que en Manolo era un seductor, no pas de jovenetes més o menys innocents, sinó de qualsevol persona que se li posés a l'abast. En alguna ocasió he dit que una de les característiques del grup universitari que va cristal·litzar al voltant de la revista *Laye* era, no sé ben bé per què, la de la seducció voluntàriament i sistemàticament practicada. En aquell grup van destacar tres mestres de l'art de seduir i no sabia dir qui ho va fer millor perquè en projectar en aquest art la seva personalitat dissímil la metodologia era diferent, si bé els resultats venien a ser els mateixos: d'una notable eficàcia. Em refereixo, a més d'en Sacristán, a Gabriel Ferrater i a Jaime Gil de Biedma. Se'm pot objectar, d'entrada, que m'estic referint a tres intel·ligències de primer ordre, a tres dissertadors brillants, a tres personatges d'un atractiu molt peculiar, no tant, potser, pel seu físic com per la seva rica complexitat intel·lectual i moral: és evident i no hi ha cap dubte. Però havent assistit al llarg de moltes hores a tertúlies on predicaven tots tres, observant-los de lluny a través del tel

distanciador, veient com gesticulaven, mentre sentia distretament els matisos de les seves veus, i, sobretot, tenint un coneixement individualitzat de cadascun d'ells amb prou hores d'amistat darrere, puc afirmar que no solament posseïen la capacitat de seduir, si no que l'exercien descaradament.

La tuberculosi: el sanatori de Puig d'Olena

L'episodi de la malaltia i de la reclusió a Puig d'Olena centra bona part del retrat de Manuel Sacristán, atès que el leitmotiv inicial del retrat és la transcripció de part de la correspondència –avui no conservada– que mantenen tots dos amics, emesa i rebuda des del sanatori:

A primers de maig de 1950, quan només em faltaven dues setmanes per als exàmens del darrer curs de carrera, vaig haver de visitar el metge a causa d'uns mals de cap recurrents i d'una febrícula descoberta uns dies abans. El metge de capçalera, el doctor Guàrdia, tot just va acabar d'auscultar-me el pit i de passar-me sumàriament per la pantalla dels raigs X li va dir a la meua mare, que m'acompanyava, que es tractava del mateix que havia patit el meu germà no feia gaire temps: tuberculosi. Excuso el lector els detalls de la discreta escena d'esglai personal i familiar. La tuberculosi era aleshores, encara, una malaltia maleïda i, en certa mesura, vergonyant, perquè era contagiosa i d'una gran morbiditat. A més del meu germà Eduard, alguns amics n'havien estat víctimes, com Joan Ferraté i, amb més gravetat, Manolo Sacristán, a qui li havien hagut d'extirpar un ronyó, nefrectomia realitzada pel doctor Serrallach a la seva clínica del carrer de Balmes, on vaig visitar periòdicament Manolo durant tot el curs de la convalescència.

(...)

El sanatori de Puig d'Olena –situat entre Centelles i Sant Quirze Safaja– era un gran edifici dels anys trenta, construït específicament per a aquella finalitat per la família Planas per motivacions benèfiques. L'any 1950 el regia Maria Planas i atendien els malalts unes monges dominiques. Instal·lat en una habitació individual, i pel mateix fet no massa barata, vaig conèixer durant els primers temps, de llit rigorós, l'encant i l'avorriment de la solitud total, ja que per tota companyia tenia la de mossèn Ventura –el capellà del sanatori– que cada tarda em venia a veure una estona. Mossèn Ventura era l'element intel·lectual d'aquella casa, com vaig anar descobrint al llarg de les nostres nombroses converses. Les monges que feien d'infermeres, més que una companyia eren com una presència protectora, plena de petites atencions, d'una professionalitat tenyida d'afecte o, potser, d'una vocació compassiva. En tinc un bon record, una gratitud gairebé infantil.

Reclòs en aquella cambra blanca, amb una terrassa que donava a llevant, disposava de tot el lleure per llegir i escriure i, sobretot, per fer el primer repàs profund del que havia fet fins aleshores i projectar –quantes coses desbaratades devia arribar a pensar!– el que faria després, una vegada curat i acabada la carrera, tan insospitadament truncada en l'últim curs.

(...)

Una vegada vaig haver assumit que em tocava un període d'immobilitat, de llit rigorós –fet que es va produir a les vint-i-quatre hores d'ingressar al Sanatori– li ho vaig comunicar en una primera carta a en Manolo. També li devia dir que la monotonia quotidiana només era interrompuda per la visita puntualment inexorable, a mitja tarda, del capellà de la casa, mossèn Ventura, el qual, més avorrit que jo i veient la meua maleta plena de llibres, em va distingir amb la seva amistat fins a fer-se perillósament insistent a causa de les seves vel·leïtats intel·lectuals. De mossèn Ventura n'he parlat breument als *Escenaris de la memòria*, de la mateixa manera que Antoni Tàpies ho fa a les seves

memòries. Era, en aquell món irreal del sanatori, un personatge més irreal encara, de llengua peculiarment viperina, rondinaire perenne, menyspreador de tothom: metges, monges i malalts. Més tard, vaig saber que el malaltís afecte que em va professar des del primer moment havia estat la causa de la incomunicació absoluta a la qual vaig ser sotmès durant les primeres setmanes de la meua estada a Puig d'Olena. I no solament això, sinó també el recel o l'escassa simpatia amb què em van acollir els altres malalts un cop em va ser aixecada la prohibició de moure'm del llit. En efecte, quan em va ser atorgada la minsa llibertat de poder baixar a dinar i sopar al menjador, em vaig sentir observat des d'un voluntari distanciament per part dels altres malalts, els quals només em saludaven lleugerament quan jo entrava o sortia, però no em convidaven a seure a les seves taules ni a compartir la curta tertúlia, a l'hora del cafè, que els era permesa. Més endavant, quan vaig aconseguir trencar el gel, vaig saber la veritat del meu aïllament: mossèn Ventura els havia comunicat l'arribada d'un personatge extremament intel·ligent i culte que no desitjava ser molestat en les seves elevades cogitacions i, en conseqüència, els havia prohibit que em visitessin. La visita als nouvinguts era costum i cortesia habituals. No cal dir que, més tard, un cop establerta una bona amistat amb alguns dels meus companys i companyes de sanatori, mossèn Ventura va quedar desacreditat i jo, que tanmateix li tenia un cert afecte, no hi vaig poder fer res: l'error havia estat seu.

(...)

La vida de sanatori, al cap d'un mes de ser-hi, se m'havia fet menys monòtona amb l'autorització per poder baixar a dinar i a sopar. Trencat l'aïllament social que m'havia imposat mossèn Ventura, poder menjar a taula amb altra gent, fer petar la xerrada una estona amb uns i altres –amb la presència femenina de les companyes de malaltia, molt rigorosament vigilada, però, per les monges, pel que feia a les visites privades a les habitacions– trencava la solitud, ni que fos una hora al migdia i un parell al vespre,

i em permetia, per primera vegada, conèixer la realitat col·lectiva d'un sanatori antituberculós, als anys cinquanta, quan la mort era present amb una freqüència insospitada per a mi fins aleshores.

Aïllat en la meua cambra, no havia copsat gens ni mica la realitat quotidiana d'aquells reclusos que érem tots, presoners d'un poder malèfic que designava periòdicament qui sortiria viu d'aquell recinte o qui en sortiria de matinada –la mort se silenciava– en una ambulància fantasmal cap a un destí desconegut, cementiris de tot arreu de Catalunya.

Em sembla, ara, i n'he parlat molt poc i no ho he escrit mai, que la correspondència amb en Sacristán per part meua devia estar tenyida d'una certa inconcreció, a la qual s'al·ludeix en alguna de les seves cartes: *«Creo que ya es hora de que comuniqués algo concreto de tu actividad intelectual. La primera vez que aludiste a algo creí que correspondía callar hasta que tu mismo tuvieras ocasión de decir algo. Pero por tu última carta veo que, cuando menos, tienes ya claras las alternativas que se te ofrecen –o, si te ofende el término en exceso concreto, las premisas ordenadoras del eternamente imposible silogismo, en su versión “Castellet 1950”. Espero pues.»* No sé, ara, ben bé a què es referia en Manolo, però jo, el juliol d'aquell any, tenia molt poques coses a dir, excepte –i crec que no ho vaig fer mai– que m'enfrontava per primera vegada i no pas d'una manera conceptual, sinó quotidiana i real, a la mort. No pas a la meua, certament, més o menys enganyat o satisfet pels aparents bons resultats del pneumotòrax, sinó a la dels altres, amics nous, alguns efímers, que desapareixien bruscament de circulació, amb una explicació banal: «La família se l'ha endut per acabar el seu restabliment a casa.» Era, és clar, el restabliment de l'eternitat, que és l'únic veritable.

Tot això, és evident, no ho vaig saber de seguida, sinó molt a poc a poc, a través de mitges converses amb els companys, d'insinuacions fugisseres, de deduccions pel comportament –de sobte sigil·lós– de les monges o de mossèn Ventura. En sortir

d'una manera gradual del meu aïllament social per entrar en la vida secreta –dins l'aparença de la normalitat– del sanatori es produïa un fet del qual no vaig tenir consciència sinó fins bastant més tard. A mesura que m'implicava en la quotidianitat d'aquella casa, em separava del món exterior, impel·lit, pendent avall, cap a una doble interiorització, la meua pròpia i la d'un univers peculiar, tancat en ell mateix, misteriós i absorbent.

(...)

Així, puc dir que mentre en Sacristán i els altres amics emprenien projectes i experiències més o menys nous, i fins i tot excitants, com la descoberta de l'estranger,³ jo relliscava, de manera bastant inconscient, cap a una interiorització excloent de les coses que sento encara avui. Potser perquè ara revisc aquells dies tranquils, d'aire pur de muntanya, de lluminositat intensa sota la fosca, mirant panxa enlaire des de la meua *chaise-longue* de la terrassa de la cambra número 6, la celèstia d'una nit d'estiu, amb remor de grills i, sobtadament, per un cop suau de vent, sentint la fressa de les fulles dels arbres. Tòpics com una casa de pagès.

Hi havia, però, les lectures. Mentre m'allunyava del món, els llibres que anava llegint m'unien amb els altres, i de manera peculiar amb en Sacristán. A la mateixa carta en què em preguntava sobre la meua activitat intel·lectual, hi ha un llarg comentari sobre *Temor i tremolor* de Kierkegaard que em va impressionar fortament fins al punt de reclamar-li el llibre per a una lectura immediata. Deia en Manolo: *«Hoy he acabado de leer un libro al que comprendo sería estúpido intentar calificar convenientemente. Está más allá de toda expresión emotiva y admirada (...) Aparte de su contenido –observa que vuelvo a prescindir de todo calificativo– tiene un interés decisivo por su método (...) Las instancias biológica, estética y religiosa –o de la*

3. L'estiu del 1950 Carlos Barral, Manuel Sacristán, Hilari Raguer i Joan Raventós realitzen un viatge d'estudis organitzat per la Universitat de Barcelona a Heidelberg.

“fe”, como él dice— son las estaciones sucesivas y repetidas de un terrible viaje ascensional en espiral: eso es este libro de Kierkegaard. Lo guardo para releerlo y me lo llevaré a Alemania (...) Y ese “antropologismo” en la perspectiva vive tanto en ti como en mi desde la época de los entusiasmos adolescentes, como causa de que éstos no fueran flores de un día, sino germen de vocación más serena. (En fin, muchacho: que Temor y temblor es un libro bastante bueno).»

També jo devia comentar-li lectures i, si més no li reclamava llibres a mesura que m’endinsava en algun treball que portava entre mans. M’ho confirma la carta que segueix a la del seu descobriment de Kierkegaard, de finals de juliol: «El viernes o el lunes dejaré en tu casa los tres tomos de Paideia. Dejaré los tres, porque no sé que te interesa inmediatamente y supongo que te interesa leerlos todos –cosa que todavía no he podido hacer.» El descobriment de Jaeger i la visió de la cultura grega com a forma total de vida: quina meravella de record tan precís.
(...)

Per tancar aquest capítol he de fer referència a la darrera carta d’en Manolo abans d’anar-se’n a Alemanya. Era una conya sagnant escrita a partir d’un retall de diari que l’acompanyava i que rellegeixo, ara, divertit. El fragment és una «Circular del Señor Obispo» ordenant pregàries per demanar el benefici de la pluja, datat «en la festividad de Santiago Apóstol del año 1950». D’entrada, el sobre porta una creu a dalt de tot i en Sacristán simula, al llarg de tota la carta, una mena de lletra de monja o de noia de col·legi de monges que li devia hagut de costar un esforç considerable estrafer. He de dir, considerades les cartes anteriors de difícil lectura, que en aquesta s’entén tot, la qual cosa és d’agrair. La conya consisteix a exhortar-me, entre altres coses, a resar a Santa Maria Goretti demanant-li salut: «Ten en cuenta que siendo nueva en el Paraíso tiene sus influencias menos gastadas que los demás Bienaventurados.» El nostre anticatolicisme era absolut, però el que més ens temptava era ridicu-

litzar-lo i fer-ne conyeta constant, no solament perquè bisbes, monges i capellans, autoritats i premsa, fidels devotíssims i beates pietoses ens provocaven per la seva patètica ostentació pública, sinó també perquè el nacional-catolicisme imperant recolzava conscientment tota la parafernàlia més agressiva del règim. Bé, aquesta carta d’en Manolo és una mena de peça fe-faent d’una reacció defensiva contra l’espectacle diari d’una època grotesca i, a la vegada, humiliant, per a tots aquells que no compartien la bestiesa imposada pel franquisme. Ara, en algun moment determinat de la nostra infància o adolescència, tant en Manolo com jo havíem format part d’aquell esperpent. És inevitable parlar-ne.

Les revistes universitàries del SEU. Laye. L'Instituto de Estudios Hispánicos

L'oposició intel·lectual al règim, que començava a prendre forma a inicis dels anys cinquanta en aquells joves estudiants, no estava en condicions d'expressar-se obertament ni de fer ús de plataformes pròpies. I seran justament les revistes del SEU –Sindicato Español Universitario, al que estaven afiliats obligatòriament tots els estudiants de l'Estat– les que els facilitaran la possibilitat de començar a publicar i crear estratègies per dir allò que volien dir sense comprometre's gaire. D'aquesta manera Castellet comença a publicar en revistes com *Estilo* i *Cuadrante* i a tenir un paper protagonista en la creació del Cine Club Universitario, la qual cosa, emparat per gent vinculada al falangisme, sobretot Eugenio Fuentes Martín i Francesc Viladàs, durà a la creació de la revista *Laye* (1950), el primer projecte intel·lectual seriós en què Castellet es troba immers i que significa la seva professionalització definitiva en el món de la crítica literària.

L'ús de les infraestructures que generava el falangisme seguia interessant Castellet, de manera que quan, finalitzada l'aventura de *Laye* (1954), Francesc Ferreras i Ramon Viladàs li van proposar col·laborar a l'Instituto de Estudios Hispánicos –creat a Barcelona el 1948– ho va acceptar. Ferreras i Viladàs, fent ús de la mateixa política que el primer havia seguit a *Laye*, van encarregar la direcció d'una sèrie de seminaris constituïts dins de l'Ins-

tituto als joves universitaris o acabats de llicenciar que ja havien destacat en les revistes del SEU, com Manuel Sacristán, Josep M. Castellet, Jesús Núñez o Esteban Pinillas de las Heras. Castellet s'encarregarà del de literatura, el Juan Boscán.

Després del primer viatge a París el 1953 Castellet va ser convidat a donar una sèrie de conferències als col·legis majors. Allà es va donar a conèixer a una nova generació d'estudiants, els que haurien de protagonitzar la primera i més clara mobilització contrària al règim, el 1956. D'entre ells, Nissa Torrents, Octavi Pellisa, Luis Goytisolo, Salvador Giner i Joaquim Jordà, formaran el nucli estable amb què Castellet –el Mestre– va engegar el projecte del Seminario Boscán (i paral·lelament la tertúlia del Bar Club). De tot plegat, ens en parla al retrat de Sacristán, el qual tindrà un paper fonamental en la vinculació del grup de deixebles de Castellet en la formació de la primera cèl·lula comunista a la Universitat de Barcelona, i que, de retruc, significarà el trencament definitiu dels dos amics.

El Bar Club, en aquella època, era una tapadora absurda –des del punt de vista policíac, vull dir– que ja feia temps que l'utilitzàvem per a les reunions político-literàries –al principi més literàries que polítiques– el grup que girava tant al voltant de *Laye* com del seminari Juan Boscán, de l'Institut. Estava situat davant del cinema Íntimo, al carrer de Rosselló entre Passeig de Gràcia i Rambla de Catalunya. Hi anàvem, generalment, els diumenges al matí perquè era un lloc desert a causa de la vida més aviat nocturna que duïen els habituals del local. En el sentit estricte de la paraula, era un bar de putes vagament distingides, format per dos salons amplis, en el primer dels quals hi havia la barra. Res, però, que tingui a veure amb els bars d'*alterne* actuals, ni tan sols els més distingits, si és que en queden. Les senyores o senyoretetes que el poblaven a partir de les set de la tarda no eren gens provocatives, més aviat grans i amb una clientela fixa. Devien ser «entretingudes», *queridas* una mica

avorrides perquè estaven obligades a esperar els seus amics, gent de la burgesia barcelonina, que hi anaven quan acabaven la feina a prendre l'aperitiu i, si estaven lliures, endur-se-les a sopar i, quan s'esqueia, al llit. Aquelles senyores tenien un aspecte maternal, amb poca propensió al xivarri i menys a l'exhibicionisme. Mai, que jo sàpiga, ningú de nosaltres va parlar amb cap d'elles, i no se m'ocorre què devien pensar de nosaltres quan de tant en tant apareixíem per allí, a la tarda, cap al fons del segon saló, amb poca llum i generalment desert, que era el que nosaltres volíem. De bars com aquell n'hi havia d'altres pel barri, com el Marfil o el Guinea, però cap d'ells reunia les condicions de discreció i aïllament que ens interessaven a nosaltres.

Així que situats al fons del segon saló –i era a la tarda, precisament– en Manolo, quan no havien passat ni cinc minuts de la retrobada,⁴ em va dir, amb una certa solemnitat molt pròpia d'ell, que s'havia afiliat al partit comunista. Per explicar que el fet no em va sorprendre gaire he de retrocedir uns mesos enrere, a l'hivern d'aquell any. El tema de l'afiliació al partit comunista havia estat recurrent entre els contertulians del Bar Club –especialment els més joves– dels diumenges al matí. Entre els més grans, la primera temptativa l'havíem feta només Juan Goytisolo i jo i va resultar especialment decebedora. En Juan ho explica a *Coto vedado*, potser d'una manera una mica esquemàtica, però no hi ha gran cosa més a afegir. En efecte, algú ens havia dit que Juan José Mira (el cognom veritable era Moreno), que més tard guanyaria el primer premi Planeta, podia ser un enllaç pel que feia als temes culturals en l'organització del PSUC a l'interior. Jo coneixia en Mira de l'Ateneu on havia esdevingut bon amic de Gabriel Ferrater, que va ser qui me'l va presentar. Era una persona amable, summament discreta –la clandestinitat en aquells moments obligava a tota la prudència del món– i un dia li vaig dir que en Juan i jo el volíem veure en privat. Ens va convidar a

4. Manuel Sacristan acabava d'arribar de Münster (Westfàlia) on havia anat a estudiar filosofia i lògica matemàtica (1954-56).

anar a la pensió on vivia –al carrer de València a prop de Balmes– on vam poder parlar tranquil·lament. Ens va semblar una pensió rònega, trista, gairebé llòbrega, malgrat tractar-se d'un pis gran de l'Eixample. Ho dic perquè quan ens va introduir a la seva cambra –un llit, un armari i una taula, tot voltat de llibres i papers a terra o sobre d'un parell de cadires que va haver de descarregar perquè hi poguéssim seure– vam veure que era espaiosa, amb una il·luminació pobra, de bombeta de 40 vats, i on no vam entendre com hi podia llegir o escriure: era evident que això ho feia a l'Ateneu, on s'hi passava el dia. Amb molta cura i molt a poc a poc –vam parlar primer de la guerra que ell havia fet del cantó republicà– li vam exposar la nostra intenció de connectar amb gent del partit comunista per discutir alguns temes que no vèiem clars. No recordo que la nostra proposta anés més enllà, però en Mira, que sabia pels amics comuns que érem gent de confiança, sí que hi va anar i ens va dir que ens donaria uns papers sobre els quals, una altra estona, podíem parlar-ne amb ell mateix. Aleshores, es va aixecar, va obrir l'armari, va obrir un calaix de baix i de darrere en va fer sortir, tot estirant el braç, un paquet de papers que van resultar ser exemplars de *Mundo Obrero*. Ens els va donar i vam quedar que tornaríem a veure'l al cap d'uns dies. No sé si en Juan, irritat com jo pel to baixíssim, esquemàtic i estalinista, de la revista del PCE va arribar a venir a la segona entrevista, però jo –per consideració personal a en Mira– sí que vaig tenir una llarga conversa amb ell sobre aquella mena de propaganda soviètica pamfletària, avorrida i ridícula. En Mira era molt poc dialèctic i no va saber què contestar a les meves crítiques. En tot cas, en Juan i jo havíem decidit –per raons intel·lectuals– no prosseguir en els intents d'entrar en el partit, bé que, per moltes raons, no ens vam negar a col·laborar en algunes activitats antifranquistes promogudes pels comunistes, com d'altra banda tanta gent va fer.

No era aquest el cas del grup d'estudiants que assistien a les dominicals del Bar Club. N'eren assidus els estudiants que venien

al seminari Boscán, Salvador Giner, Joaquim Jordà, Luis Goytisolo, Nissa Torrents i Octavi Pellissa. Aquest va ser qui va aconseguir un contacte seriós amb l'organització comunista a Barcelona una mica abans de l'arribada d'en Sacristán, però va ser en Manolo qui els va convèncer d'afiliar-s'hi. Van fer una entrada massiva al partit. Van ser ells –juntament amb algun altre amic– qui, el curs 56/57, van fundar la primera cèl·lula del PSUC, orgànicament establerta, que va funcionar a la Universitat.

Bé, per les raons esmentades –a més de les converses tingudes amb en Manolo abans de marxar a Münster quan ja parlava amb molt respecte de Marx– no em va sorprendre la seva decisió. Que no em sorprengué no vol dir que no em causés un cert efecte: en Manolo venia a treballar i era evident que una de les persones amb qui comptava era amb mi. Per això, en explicar-li la frustrada temptativa que havíem fet amb Juan Goytisolo, va arrufar el nas i em va dir que ens havíem precipitat. Em va demanar que li deixés temps per establir contactes a Barcelona i que ja tornaríem a parlar de la qüestió. Pel to amb què ho va dir, vaig entendre que tenia una idea bastant clara del que havia de fer o potser, fins i tot, una possible missió que li havia estat encomanada a París on, de tornada de Münster, havia contactat amb el PCE i on, finalment, s'havia consumat la seva afiliació.

El retorn d'en Sacristán convertit al comunisme actiu va donar lloc a moltes converses i especulacions –en veu baixa– entre els vells amics. Ens vam veure tots junts amb ell, però també hi va haver entrevistes privades en les quals en Manolo interrogava els companys i comprovava els dubtes, els temors o les incerteses polítiques. Després m'ho explicava. Malgrat els anys passats, des de la vel·leïtat del record, prefereixo no descriure, per por de confondre els noms, les seves reaccions gairebé mai massa entusiastes. Va ser amable i educat, com sempre, en aquestes entrevistes –jo les coneixia també pels altres–, però amb un punt d'inflexibilitat respecte a la qüestió política. S'estava convertint, des de la seva intel·ligència i la seva duresa ideològica, en un

personatge respectat i, alhora, temut per la major part dels amics habituals.

(...)

Per la resta de coses, tot va seguir com abans de la seva marxa. Aquell estiu ens vam veure, com de costum, tant a Sant Feliu de Codines com a Moià. Li vaig explicar el projecte, ja iniciat, de Carlos Barral de potenciar el grup literari de *Laye* a través de la seva editorial –Gabriel Ferrater, Jaime Gil de Biedma i jo, entre d’altres, ja formàvem part del comitè de lectura de la Biblioteca Breve–, i que en Barral havia pensat en ell per assessorar una sèrie d’assaigs de filosofia. El projecte era ambiciós perquè hi participaven, també, els joves escriptors de Madrid, amb qui teníem molt bones relacions i amb qui anàvem perfilant el que després es coneixeria com la generació dels cinquanta. Malgrat la desconfiança que en Manolo tenia envers el que ell en deia els «literaris» de *Laye*, el projecte d’una gran col·lecció de pensament, oberta i d’abast internacional li va interessar molt i encara més l’extensió a Madrid del projecte, per la coincidència de punts de vista polítics amb el grup dels Ferlosio, Aldecoa, Sastre, Moreno Galván, etcètera, a alguns dels quals ja coneixia personalment.

En Manolo havia estat fora d’Espanya tot el curs anterior i s’havien produït alguns fets polítics, si més no interessants, com el muntatge, posteriorment avortat pel govern, del Congrés d’escriptors universitaris, el 1956, a causa del qual vaig tenir el primer ensurt polític seriós, amb un interrogatori de tot un dia a la *Jefatura* de Via Laietana. Em va demanar que li expliqués minuciosament tots aquests fets. En un moment donat vaig comprendre que tot plegat li interessava sobretot des d’un punt de vista polític. En Manolo, no hi havia cap dubte, es preparava per liderar el moviment intel·lectual i universitari, si més no a Catalunya.

(...)

I la política era la fita d’aquell moment d’en Manolo i passava per damunt de les persones. En les nostres discussions sobre uns

i altres, com un destí fatal, faltava per perfilar la figura d’aquell joc d’escacs. Jo. «I tu, què?» I jo sabia la resposta i temia, així com va ser, l’exigència de l’amic amb qui comptes i et falla.

Tal com era ell, li vaig fallar. Però no tant pel fet de no entrar en el partit comunista, com per mantenir la meua solidaritat amb aquells amb qui probablement ell ja no comptava, amb els exclosos d’antuvi. Ni era el meu tarannà, ni el meu joc personal, portar les coses al límit. El seu disseny i el meu no van lligar. Ell veia una avantguarda diguem-ne revolucionària que arrossegues els altres. Jo veia un bloc conjunt que havia de madurar i que, sense cap dubte, avançaria lentament cap a posicions socialment avançades, dins d’una pluralitat d’interessos. En un moment donat, ens vam trobar com despallats d’ideologies, dos temperaments diferents, d’altra banda sense cap sorpresa perquè ens coneixíem des de feia quinze anys. No es tractava tant que jo m’allistés al partit, com que jugués el seu joc. Però era un joc d’exclusions inevitable. Li ho vaig fer veure. Ara: en Manolo, més polític que jo, sabia que necessitava una avantguarda de xoc i no un exèrcit d’intel·lectuals més o menys dubitatius o crítics, políticament parlant. La seva elecció va ser clara –i potser això és el que no li va perdonar Gabriel Ferrater que, com els altres, esperava la resolució final, d’un combat sense sentit– i es va decantar pels joves: «*Gabriel me reprochaba en el fondo mi actividad militante ilegal por el riesgo que ella supusiera para otros. Creo que él pensaba –magnificando lo que yo hacía y subestimando la autonomía de decisión de los otros– que en cualquier detención, tortura o condena de universitarios yo había de ser un poco culpable.*» Certament, aquesta va ser la visió d’en Gabriel més tard, però, en aquells moments, jo lamentava més que el que els podia passar als més joves, l’exclusió dels amics.

I aquí es va produir, més que una ruptura, la distanciació. Esmaltada, certament, de petites anècdotes irrellevants, alguna de les quals –en què hi van intervenir els joves amics comuns, ara decantats absolutament cap a en Manolo– em va doldre

exageradament. Com que en alguna de les crítiques que se m'adreçaven i que jo considerava injustes hi havia intervingut ell, el vaig convocar per a una conversa a soles, que va tenir lloc algun dia de l'any 1957 en un bar de la Via Laietana que es deia Lis –encara existeix, però es diu Mut– entre Còrsega i Diagonal. Li vaig explicar el meu punt de vista sobre la qüestió, és a dir, que jo no podia contestar els atacs polítics a què era sotmès per diverses raons. En primer lloc, perquè aquells atacs –abandó de l'actitud revolucionària, esteticisme, relacions amb grups confessionals– no tenien sentit ja que jo estava col·laborant amb els comunistes, fins al punt que al despatx on treballava hi tenia amagada una màquina de treure proves que ells destinaven a imprimir exemplars de *Mundo Obrero* i de *Treball*. Després, perquè jo no tenia defensa possible ja que no podia contestar, més o menys en públic, aquells atacs amb contraatacs que revelarien la militància, rigorosament clandestina, en què ells estaven embolicats en aquells moments. Finalment, jo ja m'entendria –o no– amb els «joves», però entre ell i jo hi havia massa anys d'amistat íntima i ens coneixíem prou per deixar córrer aquella bestiesa de crítiques i atacs sense sentit.

En Manolo m'havia escoltat sense dir res. Després, va somriure i va dir: «*Quien con niños se acuesta...*», però no va seguir per aquest camí. Es va posar seriós i amb la solemnitat habitual em va dir que «èticament» tenia tota la raó i que em donava la seva paraula que tot allò s'acabaria en sec. Ara: jo volia anar més lluny, convençut com estava que en Manolo havia començat un camí que no confluiria –exceptuant situacions ocasionals– amb el meu. Anant més lluny, el que volia, en nom de la vella amistat, era que si no hi havia motius justificats, evitéssim les confrontacions públiques. Privadament, que cadascú pensés el que volgués de l'altre i que en parlés amb qui fos necessari, però sense acusacions injustificades. Li proposava un *gentlemen's agreement* al qual va accedir i que, al llarg dels anys, tots dos, més o menys, vam respectar.

La dimensió europea: els premis literaris de Formentor, el Congrés per la Llibertat de la Cultura i la Comunitat Europea degli Scrittori

El 1959 significa l'any de la projecció internacional de Castellet. Al mes de febrer se celebra l'homenatge a Antonio Machado a Cotlliure, a partir del qual es perfila l'ambiciós projecte editorial de Carlos Barral, que es concreta en el primer col·loqui internacional sobre novel·la a Formentor organitzat el mes de maig per Seix Barral –aprofitant la infraestructura que Camilo José Cela i l'hotel Formentor havien muntat per al seu col·loqui de poesia– i en què la vinculació de Castellet es produeix en tant que membre del comitè de lectura de Seix Barral. El juliol és convidat per Pierre Emmanuel a la trobada d'intel·lectuals a Lourmarin, Provença, en el marc del Congrés per la Llibertat de la Cultura, on coneix Angioletti que el convidarà a formar part del consell directiu de la Comunitat Europea degli Scrittori (COMES) –del qual formarà part fins a la seva dissolució, el 1968. Al setembre es crearà el comitè espanyol del Congrés per la Llibertat de la Cultura, presidit per Pedro Laín Entralgo, en què Castellet assumirà un paper rellevant. Finalment, al gener de l'any següent, publica l'antologia *Veinte años de poesía española (1939-1959)*. A través de fragments que apareixen als retrats de Carlos Barral, Joan Fuster i Gabriel Ferrater a *Seductors*, i al retrat de José Luis Aranguren, als *Escenaris*, podem reconstruir les aventures intel·lectuals d'aquell 1959.

Al carrer de Provença, número 219, entre Rambla de Catalunya i Balmes, a la part de muntanya, hi havia –parlo dels anys cinquanta– un edifici l’entrada del qual denotava la presència d’uns tallers. Un rètol petit proclamava el nom de l’empresa, I.G. Seix Barral S.A. Les inicials indicaven, als entesos, que es tractava d’unes indústries gràfiques. Hi havia passat moltes vegades d’adolescent amb amics de l’Institut Balmes o amb el meu germà i els meus pares. La façana era grisa, del color del plom de les linòtipies. En Carlos, d’estudiant, ens deia a mi i a altres companys que en aquell edifici li tenien destinat un nínxol de per vida. «Però no penso venir-hi. Tinc altres projectes.» I tots sabíem que, com en Costafreda i Jaime Gil, pensava en una fugida a l’estranger, que mai no es va concretar. El cert és que, acabada la carrera i amb el parèntesi del servei militar, en Carlos va entrar a treballar a les I.G. del rètol, i allí va desenvolupar la part més important de la seva carrera d’editor, amb els entrebancs i els ensurts que es van anar succeint al llarg dels anys seixanta.

Per aquell temps, jo estava reclòs al sanatori de Puig d’Olena (...).

Quan vaig anar incorporant-me a la vida corrent i normal tenia moltes hores de lleure. Havia acabat la carrera de Dret, però mai no vaig pensar en exercir d’advocat. Vaig començar a fer feines editorials, especialment per a Luis de Caralt.⁵ Sempre que anava i venia de Caralt agafava el tren de Sarrià al carrer de Provença, i passava per davant de la casa fosca. Moltes vegades m’aturava a xerrar un moment amb en Carlos i en [Joan] Petit. A la *cambrà dels savis*, un terrabastall de difícil accés per passadissos i escaletes, amb una gran taula allargassada al centre, amb en Petit en una punta i en Carlos a l’altra, vaig passar moltes estones de

xerrameca cultivada –amb en Petit no eren possibles les frivoltats, com les que gastàvem nosaltres– però també de crítica irònica o sarcàstica, que era un gènere en què ens trobàvem bé tots tres. En Petit i en Carlos estaven elaborant amb moltes ganes i ambició el nou projecte editorial. Es tractava de jugar la carta dels corrents innovadors que arribaven de França o d’Itàlia, i de publicar el que donessin de si les noves generacions espanyoles, amb l’afegitó emergent dels nous novel·listes llatinoamericans. En Carlos hi aportava l’audàcia i en Petit un cert rigor acadèmic. Aquell professor universitari represaliat acabada la guerra, ja feia temps que treballava a l’editorial. Pessimista i amargat, propici a la conya càustica, a poc a poc es va anar interessant per la literatura contemporània. Tots dos van formar un tàndem intel·lectual d’una notable potència.

Un dia, ja molt avançat el projecte, en Carlos em va proposar de col·laborar-hi. M’interessava més que les feines de *gagne pain* que em donava Caralt i vaig acceptar. Vam concretar els aspectes de la meua feina –feta a casa i sense contractes laborals de cap mena– i em vaig comprometre a llegir novel·les i assaigs literaris espanyols i francesos i a fer-ne els informes pertinents. Amb el temps, la meua col·laboració es va anar ampliant i vaig fer contribucions de promoció, com redactar solapes i moltes de les cartes adreçades a la crítica. Tot això ho feia també Gabriel Ferrater, segurament el lector i col·laborador més efectiu que va tenir Seix Barral i que, més implicat que jo mateix, acabaria fent qualsevol feina editorial.

Un dia, tot parlant amb en Gabriel i en Petit, atès que els originals se’ns acumulaven, en Carlos ens va dir que, seguint l’exemple de les grans editorials estrangeres –Einaudi, Gallimard–, volia formalitzar la tasca d’assessorament creant un comitè de lectura del qual formariem part nosaltres tres i algunes persones que decidiríem entre tots. En Gabriel i jo que, en aquells moments, no teníem feina fixa, vam acceptar de seguida. Aquest comitè es va constituir afegint-hi dos catedràtics tan respectats com

5. A través de la col·laboració a *Estilo*, l’editor falangista Luis de Caralt li havia encarregat, el 1947, la coordinació del butlletí de l’editorial, *Panorama literario*, i l’espanyolització de les traduccions sud-americanes d’una sèrie de títols de novel·la negra americana que l’editor havia comprat en bloc.

Antoni Vilanova i José María Valverde i va funcionar bastants anys amb reunions quinzenals. Hi assistien Víctor Seix i Jaime Salinas, interessats des del punt de vista empresarial. També van ser lectors, més tard, Jaime Gil de Biedma, Luis Goytisolo, Margarida Fontseré, Joaquim Marco i Francesc Rodón. Finalment, com a relleu generacional, hi van accedir Salvador Clotas, Félix de Azúa i Pere Gimferrer. Aquest comitè inicial va ser, també, el nucli dels jurats dels premis Biblioteca Breve i International de Littérature, i va suscitar curiositat entre alguns editors i va ser envejat pels resultats perceptibles en el catàleg de Seix Barral. Per als que hi vam participar va significar una notable font d'informació i un fèril intercanvi d'idees. I, també, l'establiment d'una gran amistat entre nosaltres. Com era habitual, va ser Gabriel Ferrater qui va protagonitzar les sessions més divertides a partir dels comentaris punyents de les seves lectures o de les dels altres. També en Carlos es divertia a costa nostra amb comentaris irònics sobre els informes que fèiem o posant-nos en algun compromís respecte a manuscrits que ens feia arribar sense l'autèntic nom de l'autor. Això m'ho va fer a mi quan vaig haver de llegir un llibre d'un tal Luis Sepúlveda, que va resultar ser un pseudònim d'un desconegut: Luis Martín Santos. En Carlos escoltava amb atenció els informes, però llegia poc, en tot cas, però, més del que els lectors d'Einaudi deien que feia el seu amo –Giulio–, que els escoltava i els feia confiança.

De tota manera, en Carlos era qui definia la línia editorial. I així va ser com es van plantejar dues prioritats. La primera va ser la d'incidir sobre Madrid i sobre Amèrica llatina, la qual cosa volia dir implicar en el seu projecte autors espanyols i americans de parla castellana. L'altra, d'incidència més ambiciosa, va ser la d'entrar en el terreny de l'edició europea fent jugar les cartes de què podia disposar, és a dir, d'un assessorament intel·lectual competent i de la seva pròpia ambició que des dels inicis el va portar a contactar amb grans editors estrangers. Es tractava d'intentar que Seix Barral entrés en contacte amb les grans editorials

europées i les implicués en algun projecte compartit. Vaig ser testimoni de prop d'ambdues temptatives i he de reconèixer que les va resoldre amb mà mestra.

L'any 1959 va ser un any decisiu per als seus projectes. El mes de febrer, a Cotlliure, amb motiu de la commemoració del vintè aniversari de la mort d'Antonio Machado, hi va haver un acte de nodrida participació tant d'intel·lectuals de l'exili com de l'interior. Aquest acte va tenir una presència destacada de joves poetes espanyols de la generació aleshores emergent –parlo de fa cinquanta anys–, amb noms ara tan coneguts com Ángel González, Jaime Gil de Biedma, José Agustín Goytisolo, José Ángel Valente i el mateix Barral, el qual explica que aquell 22 de febrer a la nit, passejant amb en Goytisolo per la platja de Cotlliure va tenir, de sobte, una «idea» que el va portar a encarregar una antologia generacional del grup, inserint-la en una de més general sobre la poesia de postguerra.⁶

Al mes de maig, en Carlos havia convocat a Formentor un col·loqui internacional de novel·la al que havia convidat l'elit dels grans escriptors del moment, de Hemingway a Graham Greene, de Heinrich Böll a Doris Lessing. La major part va contestar excusant-se, però algun d'ells van enviar ponències excel·lents, com Elio Vittorini i Angus Wilson. Hi van assistir joves escriptors de gran renom posterior, com Italo Calvino, Michel Butor i Alain Robbe-Grillet. La jove generació espanyola estava representada per Carmen Martín Gaité i Juan i Luis Goytisolo i la literatura catalana per Josep M. Espinàs i Joan Fuster. El col·loqui va ser un primer pas per assolir la segona de les prioritats d'en Carlos, és a dir la presència europea. Per a aquest projecte va comptar amb un col·laborador inestimable, Jaime Salinas, que havia arribat a l'editorial cap al 55 o 56, políglota, mundà, enormement enèrgic i eficaç, i que s'ocuparia de les relacions exteriors de l'editorial com a secretari general.

6. L'antologia es convertirà en *Veinte años de poesía española*. Barcelona: Seix Barral, 1960.

Calvino va parlar del col·loqui a Giulio Einaudi en termes tan favorables que l'editor –que no havia estat a Espanya per raons d'incomoditat política amb el règim– va decidir visitar-la, tenint com a punt de referència en Barral. Amb en Carlos van anar a Madrid, allí es van trobar amb Hemingway i amb ell van seguir viatge a Cuenca i a València. El novel·lista no els va interessar gens, però els dos editors van descobrir algunes afinitats que es transformarien, amb el temps, en una llarga amistat. En Carlos va portar Einaudi a Calafell i allí, passejant per la platja, li va proposar organitzar un premi internacional de narrativa juntament amb uns quants editors europeus de gran nivell literari. Les discussions van ser llargues i els punts de vista contrastats. Al final, van triar els altres possibles editors i, al llarg de viatges i converses, es va concretar la convocatòria del Prix International des Éditeurs –que, després del primer any es va dir Prix International de Littérature– a novel·les ja publicades i del Prix Formentor, a obres inèdites. Establertes les bases, es van fer públiques en el marc del segon col·loqui de novel·la de Formentor, l'any 1960. Els editors convocants, a més d'ells dos, van ser Gallimard, Rowohlt, Weidenfeld, i el nord-americà Barney Rosset, de Grove Press.

(...)

Els premis, a iniciativa de Carlos Barral i Giulio Einaudi, van tenir lloc, al llarg dels anys seixanta, a Formentor, primer, i quan la policia franquista va interdir l'entrada a Espanya de l'editor italià, van emprendre un itinerari que els va portar a Corfú, a Salzburg, a Valescure i a Tunísia. En Ferrater va jugar un paper important en les deliberacions dels jurats i es va donar a conèixer davant d'un grup d'intel·lectuals i d'editors que formaven en aquella època el millor de l'edició europea. A la vegada, va prestigiar el jurat de Seix Barral i en va ser l'element més destacat. Coneixia molt bé els grans noms de les literatures contemporànies i els sabia enlitzar o criticar amb argumentacions perfectament raonades, segons li convenia: era apassionat de la

literatura i defensava o atacava amb una dialèctica convincent, però no sempre imparcial.

Que jo recordi, en Ferrater va formar part del premi cada any, és a dir, de 1961 a 1967, ambdós inclosos, excepte el 1966 que no es va celebrar perquè va fracassar la temptativa de saltar a l'altra banda de l'Atlàntic, convidats per l'editor responsable aquell any de l'organització, l'americà Barney Rosset, de Grove Press. El sistema de votació consistia que cada editor nomenava un jurat –conegut entre nosaltres com a delegació– format per un nombre variable d'escriptors, vinculats amb més o menys proximitat a l'editorial, i cadascuna de les delegacions només podia emetre un sol vot. Els guanyadors d'aquells anys van ser Samuel Beckett, Jorge Luis Borges, Uwe Johnson, Carlo Emilio Gadda, Nathalie Sarraute, Saul Bellow i Witold Gombrowicz.

Per Seix Barral, a més d'en Ferrater, vam ser jurats permanents Joan Petit, que era el director literari de la casa, i jo mateix, en qualitat de membre del comitè de lectura. Com a membres ocasionals, es van incorporar a la delegació noms prestigiosos com Octavio Paz, Mario Vargas Llosa, Camilo José Cela, Max Aub, Ana María Matute i d'altres que eren més o menys pròxims a l'editorial.

Les trobades per atorgar els premis van ser sempre per a tots nosaltres –que procedíem de la misèria intel·lectual i de la foscuria franquistes– una autèntica festa. No solament pels viatges i els indrets on ens reuníem –sempre exquisits, més o menys esnobs– sinó sobretot per la possibilitat de fer coneixença, entrar en contacte, discutir de literatura o de política amb alguns dels escriptors europeus i americans més interessants d'aquells moments, des del que devia ser el més vell, Henry Miller, fins al que segurament era el més jove, Hans Magnus Enzensberger, passant per gent que he respectat o estimat –potser perquè em van ensenyar moltes coses– com Roger Callois, Elio Vittorini, Hans Mayer, Italo Calvino, Michel Butor, Alberto Moravia, Mary McCarthy, Stephen Spender, Raymond Queneau, Angus Wilson...

(...)

Després de les sessions informatives, la finalitat de les quals era donar a conèixer per part de les delegacions els escriptors que podrien interessar els altres editors, començava la política de passadissos per tal de trobar coincidències i arribar a una llista reduïda de candidats, sobre la qual es farien les votacions que donarien el guanyador.

A la primavera del 1959 vaig rebre una invitació per assistir a un congrés que, sobre el tema d'Europa s'havia de desenvolupar a Lourmarin, a Provença. Aquesta invitació venia signada per un poeta francès, Pierre Emmanuel. Si no m'erro de dates, juntament amb els col·loquis de poesia de Formentor –posteriorment allargats pel Prix International de Littérature i el Prix Formentor– aquest va ser el meu debut en aquesta mena de reunions que, prolongades al llarg del franquisme, em van permetre de poder viatjar amb freqüència fora d'Espanya. Carles Barral i Pierre Emmanuel, més l'assagista italià G.B. Angioletti, em van ajudar, amb el temps, a fugir periòdicament de la lepra franquista, a conèixer el que es donava a Europa –la de l'Est i la de l'Oest– i a sentir-me més còmode i més segur de mi mateix a través de les vicissituds culturals dels anys 60.

Els espanyols convidats a participar en el col·loqui de Lourmarin vam ser, si no m'equivoco, Camilo José Cela, Pedro Laín Entralgo, Julián Marías, José Luis Cano, José Luis Aranguren i jo mateix. Hi va aparèixer, també, Eduard Pons Prades, com queda reflectit en una foto que els vaig fer.

Em va sorprendre ser convidat amb aquell grup del patumari intel·lectual espanyol i sempre vaig pensar que devia la invitació a Aranguren, amb qui havíem iniciat, anys enrere, una complicitat amistosa que ha durat tota la vida.

(...)

El congrés va funcionar com tots: intervencions interessants i dissertacions avorrides. No era, tanmateix, per a nosaltres, situats a més de vint-i-cinc anys de la integració d'Europa, el més

important. Ho van ser, com també passa sempre als congressos, les conseqüències de relació internacional que en van sorgir. Per a mi, la més important va derivar d'una conversa amb G. B. Angioletti. Aquest escriptor italià havia fundat la Comunitat Europea d'Escriptors (COMES), la qual englobava gent de l'Est i de l'Oest. Desconeixedor dels escriptors espanyols, s'havia posat en contacte amb l'ambaixada d'Espanya a Roma per demanar un parell de noms que s'integressin a la Comunitat. Els noms suggerits eren, si no em falla la memòria, un poeta falangista, anomenat José María Alonso Gamo, i el director de la censura franquista, que era, aleshores, Adolfo Muñoz Alonso. En la conversa li vaig explicar qui eren aquells personatges: Angioletti es va quedar de pedra. Es va excusar de la seva ignorància de la situació espanyola i em va dir que aviat tindria notícies seves. Cal dir que ho va fer de pressa. Com que no podia trencar amb l'ambaixada, va continuar mantenint durant un temps el poeta –mediocre– Alonso Gamo. Però per raó del seu càrrec oficial, va poder eliminar Muñoz Alonso i em va nomenar a mi, la qual cosa em va comprometre bastant als ulls de les autoritats franquistes: m'han dit que hi ha un dossier considerable al ministeri d'Afers Exteriors dels meus anys de la COMES. El fet, però, s'havia produït, i amb el temps, vaig ser membre del Consell Director de la Comunitat, càrrec que em va donar molta feina i cap diner, però sí, sobretot, la possibilitat de viatjar per Europa i d'anar tot sovint a Itàlia, la qual cosa, en aquells temps, valia, intel·lectualment per a nosaltres, molt més que disposar d'una fortuna personal. A la COMES hi vaig incorporar nombrosos escriptors antifranquistes i molts d'ells van tenir ocasió de fer les seves primeres sortides d'Espanya i viatjar a Europa.

La COMES s'havia fundat a Nàpols el 1958, en un congrés constituent en què van participar més de quatre-cents escriptors de més de vint nacionalitats diferents de les dues Europes separades pel teló d'acer, convocats pel Sindicat Nacional d'Escrip-

tors Italians, i amb el suport del govern italià. Era la primera vegada que els de l'Oest convidaven els de l'Est, amb la intenció de superar les diferències polítiques i ideològiques, tot permetent la lliure circulació de «les obres de l'esperit» a través sobretot de l'organització de congressos i intercanvis, a la vegada que s'articulava com un gran sindicat d'autors europeus. El primer consell directiu va ser format per vint-i-cinc membres, entre els quals Josep M. Castellet.

Constituïda legalment a Itàlia, però amb finalitat i abast internacionals, els escriptors n'eren socis individualment i quan en un país hi havia un nombre respectable de socis, es podien organitzar en delegació. L'objectiu de Castellet va ser la constitució de la delegació espanyola, però també de la catalana (que depenia de l'estatal, però que sempre va mantenir un funcionament independent). En van formar part més d'una quarantena d'escriptors de l'Estat.

Els Congressos i les reunions de la junta directiva de la COMES van significar per a Castellet l'obertura definitiva al món dels escriptors europeus, soviètics inclosos. La dissolució de la COMES es va produir arran de la invasió soviètica de Txecoslovàquia que va ensorrar la política de coexistència cultural que havia iniciat G. B. Angioletti.

De signe completament contrari, el Congrés per la Llibertat de la Cultura, lligat a l'inici de la Guerra Freda, es va fundar a Berlín el 1950 amb la voluntat de vetllar per les llibertats individuals, assegurar a través d'una acció internacional i pública el lliure intercanvi de pensament i de cultura i denunciar els governs que s'hi oposessin, així com fer arribar el missatge de l'entitat als pobles privats de llibertat de pensament. El Congrés, promogut pels americans –més tard van saber que darrere hi havia la CIA– no es presentava com a anticomunista, sinó com a anti-totalitarista. D'aquí l'interès que es constituís una Delegació a l'Estat espanyol. Tornem, doncs, a Lourmarin, al retrat d'Aranguren dels *Escenaris*:

Un dia, a instàncies de Pierre Emmanuel, ens vam reunir amb ell. Ens va parlar d'un pla que preparava per ajudar els intel·lectuals espanyols, el qual hauria de consistir en beques, ajudes de viatges, assistència individual o col·lectiva a congressos internacionals, etc. Els diners provenien del Congrés per la Llibertat de la Cultura –entitat subvencionada per diverses fundacions americanes– i, inicialment, seria ell mateix, fins a la creació d'un comitè espanyol, qui es faria càrrec personalment –a través del comitè francès– d'engegar l'afer. Ens demanava si, provisionalment, ens volíem constituir en nucli organitzador –i clandestí, òbviament– a l'interior, i nosaltres li vam dir que sí, que moltes gràcies. Era la segona oportunitat que la reunió de Lourmarin ens ofería d'ampliar horitzons internacionals, i cal dir, per part meua almenys, que la vam saber aprofitar.

(...)

Seria, ara, llarg d'explicar les tasques i aventures del comitè espanyol del Congrés per la Llibertat de la Cultura, feina que no ha estat mai feta, però que va tenir una certa repercussió en els ambients culturals contraris al franquisme. Aranguren i jo ho vam viure des del començament al final. En diré quatre mots.

Perfilada la creació del comitè a partir del grup que vam anar a Lourmarin, i havent començat les seves activitats l'any 1960, es va consolidar quan Dionisio Ridruejo es va quedar a París després d'haver assistit al Congrés de Munic –més conegut com «*el contubernio*»– de 1962, tot esperant poder tornar a Espanya. El primer president del comitè va ser Pedro Laín i jo en vaig ser el secretari provisional, fins que Pablo Martí Zaro es va fer càrrec de la secretaria permanent. Com que no es podia pensar en la legalització del comitè, aquesta va buscar una cobertura bastant innocent en crear una petita editorial que va portar el nom de Seminarios y Ediciones, la qual va arribar a publicar, amb el temps, una setantena de títols. Durant cinc o sis anys, el comitè va realitzar una activitat notable, donada la relativa clandestinitat i un pressupost reduït que passava, si no vaig equivocat, per

la delegació francesa del Congrés. Beques, borses de viatges, assistència a congressos internacionals, reunions a l'interior sobre temes ibèrics (mai no es va excloure Portugal, sota la dictadura de Salazar) o, més específicament, sobre el diàleg de les cultures hispàniques, etcètera, van ser les activitats del comitè. Ara: quan tot semblava que funcionava perfectament, l'any 1966 la revista *Ramparts*, de Berkeley, va publicar un article denunciant que entre les fundacions americanes que subvencionaven les activitats internacionals n'hi havia, si més no, una que era de la CIA, la qual, a més, havia infiltrat alts càrrecs entre els directius del Congrés, concretament a Europa. L'escàndol va ser notable, perquè el Congrés actuava a França, Gran Bretanya, Alemanya i Itàlia, que jo recordi, on, entre altres activitats, publicava revistes d'alt nivell cultural, com *Preuves* i *Encounter*. En castellà, a París, publicava *Cuadernos* –prohibida a Espanya– destinada especialment a Amèrica Llatina. Van quedar esquitxats per l'escàndol notables intel·lectuals europeus. I de retruc, òbviament, nosaltres. Tanmateix, com que el comitè espanyol no era ni públic ni oficial, els nostres noms no van aparèixer.

Mentrestant, als sis de Lourmarin s'havien incorporat molts altres noms. No els recordo tots, però hi havia José Antonio Maravall, Dionisio Ridruejo, Carlos M. Bru, Ruiz Giménez, Tierno Galván, José Luís Sampedro, Pedro Altares, Buero Vallejo, Chueca Goitia (que seria el segon president del comitè), entre la gent de Madrid; Marià Manent, Llorenç Gomis, Josep Benet, Josep M. Vilaseca i potser algú més, de Barcelona; García Sabell i Ramon Piñeiro, gallecs; algun basc, com Carlos Santamaría; Vicent Ventura, del País Valencià, etc. Encara recordo el dia que vam ser convocats a Madrid per ser informats oficialment de l'*affaire*. Asseguts al voltant de la taula de juntes, ens miràvem els uns als altres com si cerquéssim si hi havia algun «infiltrat» entre nosaltres: no n'hi havia, certament, però la situació no deixava de ser «*embarazosa*», com va dir Buero Vallejo, el qual va ser l'únic que es va dessolidaritzar de l'acord que vam prendre, que no va ser més

que el que podíem fer, és a dir, condemnar la intromissió de la CIA i mantenir-nos a l'expectativa de la resolució internacional de la crisi. Aquesta va ser l'expulsió dels agents de la CIA –els quals van confessar– i la prossecució de les activitats sota el patronatge exclusiu de la Fundació Ford. Així va ser, però el Congrés per la Llibertat de la Cultura estava desprestigiat i va anar decaient poc a poc. Nosaltres vam aprofitar els pocs diners que hi havia per insistir en els problemes espanyols, especialment en el diàleg de les cultures ibèriques.

Madrid 1963. El seminari «Realismo y realidad en la literatura contemporánea»

Tant a Barcelona com a Madrid, Castellet estableix a partir dels seixanta una relació de company de viatge amb els militants comunistes. A Barcelona, amb Francesc Vallverdú, Francesc Vicens, Solé Barberà, Solé Tura... A Madrid, a través de la connexió literària amb el grup de la generació del *medio siglo*, amb Carmen Martín Gaité, Ramon Sánchez Ferlosio, Jesús Fernández Santos, Ignacio Aldecoa, Medardo Fraile, Josefina Rodríguez, Alfonso Sastre... És amb aquest últim que neix una forta amistat i el domicili de Sastre es converteix en lloc de referència principal quan Castellet es trasllada a la capital.

Però Castellet no deixa de tenir contactes molt estrets amb el món de José Luís Aranguren i Dionisio Ridruejo. I és en l'àmbit del Congrés per la Llibertat de la Cultura, que participa de manera destacada en l'organització del seminari «Realismo y realidad en la literatura contemporánea», dirigit per Aranguren, que centra bona part dels retrats del mateix Aranguren i de Mary McCarthy dels *Escenaris*.

Tots dos retrats constitueixen, fragmentats, una història personal de molt interès. D'una banda una de les anècdotes més destacades de l'actuació de la generació de *los abajo firmantes*, de l'altra la reflexió sobre el realisme literari per part del propi Castellet a través d'una llarga conversa amb Mary McCarthy.

Aquell 1963 va ser un any que, més que un dia, va tenir dotze mesos difícils, perquè l'oposició al franquisme remugava sordament i, de tant en tant, esclatava amb irritada fermesa i, en conseqüència, era sistemàticament perseguida pels galifardeus del general Camilo Alonso Vega, per aquell temps ministre de la Governació. L'afusellament de Julià Grimau; les vagues dels miners d'Astúries; les declaracions de l'abat Escarré a *Le Monde*, etc., em vénen ara a la memòria sense que hagi de consultar cap anuari.

(...)

Un dia de no sé quin mes d'aquell any vaig aterrar a Madrid, en un dels molts viatges que realitzava en aquella època, no recordo si per raons polítiques o culturals. El fet és que, després de passar per l'hotel on parava aleshores, vaig agafar un taxi per anar a Virgen de Nuria, 11, que és on vivien Eva i Alfonso Sastre amb els seus fills (...). Estaven més aviat abatuts per les notícies que arribaven d'Astúries. La repressió policial havia matat un minaire i desenes d'altres havien estat ferotgement torturats: les seves dones, per humiliar-les, havien sofert tota mena de vexacions, des de les amenaces de violacions fins a la més fàcil i habitual, la tallada de cabells al zero. Aquell dia no teníem més prova dels fets que un full, copiat a màquina, arribat clandestinament, on s'explicaven, un per un, els casos, amb noms i cognoms. Aquella còpia, doblugada fins a l'infinit per fer-la passar fàcilment, feia feredat: quan la memòria de la brutalitat franquista –avui ja massa difuminada– hagi estat progressivament oblidada, caldrà recordar als historiadors del creixement econòmic dels anys seixanta sobre quines bases es va produir el «miracle espanyol.»

Mentre constatarem la nostra habitual impotència, va arribar José María Moreno Galván, el crític d'art que sofreix ara l'oblit dels qui moren prematurament. «¿Sabeu el que passa a Astúries?», ens va preguntar. I li vam ensenyar la còpia doblugada que era sobre la taula. «Jo ja he pres una decisió», va dir mentre ens

allargava la carta que acabava d'escriure al ministre de la Governació, l'esmentat Alonso Vega. Era un escrit de denúncia brutal, el qual el conduiria inexorablement a la presó, ja que pensava lliurar-ne còpia a la premsa estrangera. Si voleu, no era més que un esclat exemplar d'intolerància moral, però aquests desfogaments eren mal encaixats pel règim, sobretot si es feien públics.

Alfonso i jo ens vam mirar, davant la impossibilitat de José María, admirablement tranquil un cop presa la decisió d'autoimmolar-se. Algú de nosaltres li va preguntar si estava convençut que era el millor que podia fer. «No se m'ocorre res més. Hi ha moments que cal prendre una decisió, i jo l'he presa. Tardaré un temps, però me'n sortiré.» Un moment de silenci. Alfonso i jo ens vam tornar a mirar: pensàvem el mateix. Li vam dir: «Les actituds individuals es poden convertir en col·lectives. Aquesta carta la poden signar altres persones, començant per nosaltres mateixos.» «No –va dir José María–, no he vingut a demanar-vos-ho, sinó a comunicar-t'ho a tu –adreçant-se a Alfonso–, ja que no sabia que en Castellet era aquí. D'altra banda, no vull comprometre ningú més: la carta ha sorgit d'una indignació personal, la meua, i no és subscribible per altres, malgrat que pensin el mateix.» El fet és que sí que ho era, potser no en els termes tan subjectius com estava plantejada. Li ho vam dir, vam argumentar que si aconseguíem vint o trenta signatures tindria públicament més força. José María dubtava. Vam iniciar una llista, la dels sospitosos de costum. «I si arribéssim a cent?», vam dir de sobte. «Impossible», va negar José María. «Intentem-ho», vam afegir Alfonso i jo. «Caldria, potser, només canviar el destinatari: que se l'empassi Fraga Iribarne, el ministre de la liberalització. Ja veurem què diu.»

I així ho vam fer: objectivar la carta i adreçar-la a Fraga. Jo em vaig comprometre a recollir les signatures de Barcelona i ells les de Madrid. I vam aconseguir superar les cent: exactament hi van firmar cent dues persones. Més tard, objecte de pressions, algú

va retirar la signatura i en van quedar cent una: un diari, no sé quin, un cop esclatat l'afer, va batejar la carta amb el nom dels «*ciento un dálmatas*», parodiant el títol d'una pel·lícula de moda.

Les conseqüències van ser diverses. Ens van intentar processar per la jurisdicció militar, atès que el document denunciava la conducta de la Guàrdia Civil, i vam haver d'anar a declarar davant d'un coronel de sinistra memòria, el nom del qual ja no recordo, sortosament. Però la conseqüència pitjor per a nosaltres, és a dir, la que va provocar les tensions que explicaré, va ser una jugada bruta de Fraga: va fer publicar la carta, reproduint les signatures canviades, de tal manera que la primera era la de José Bergamín, sobre qui va descarregar les culpes. Bergamín havia tornat de l'exili i era, segurament, el més vulnerable de tots els signants per la seva activa participació en la Guerra Civil, del costat republicà, naturalment, ja que d'altres –Aranguren, per exemple– havien combatut sense rellevància especial, amb els «*nacionales*».

Ara: el que passava era que, coincidint amb aquest afer, aquells dies hi havia convocat a Madrid un seminari internacional, dirigit per Aranguren, sobre «*Realismo y realidad en la literatura contemporánea*». Pel que n'he sabut després (...) és que hi havia hagut un recel sobre aquest darrer [Aranguren], perquè en portar-li a signar el document, havia demanat vint-i-quatre hores per assabentar-se de la veracitat dels fets denunciats. Confirmando, més o menys aproximadament, les brutalitats de la Guàrdia Civil, Aranguren va signar. El recel –absurd– potser havia prosperat. En tot cas, un grup de signants, participants del seminari, havien decidit de boicotejar-lo, no tant per aquest recel com per solidaritat amb Bergamín.

Potser el lector d'avui –vint-i-cinc anys després dels fets– no es farà prou càrrec de les minúcies de tota aquesta història ni, probablement, l'interessaran gaire. S'ha d'haver viscut la crispació d'aquells moments per entendre com anaven les coses. Fins i tot, la provocació que suposava el fet d'haver convocat aquell

seminari, d'orientació soterradament antifranquista, malvist per les autoritats, però d'una manera o altra, tolerat, alhora que silenciats per la premsa local.

(...)

[A punt d'iniciar-se el seminari torna a Madrid i es troba com de costum amb] Alfonso Sastre, el qual em va dir que, donada la gravetat dels fets derivats del document contra les tortures als minaires d'Astúries, convenia que ens veiéssim aquella tarda per decidir l'actitud que havíem de prendre enfront del seminari sobre el realisme que començava l'endemà. El vaig notar críptic: havia passat, òbviament, alguna cosa més.

Ens vam reunir, si no recordo malament, en algun cafè d'Atoccha; a més d'ell i Moreno Galván, hi havia altres signants del documents entre els quals recordo Pablo Serrano. José Bergamín havia comunicat als assistents que trobant-se indefens per la situació en la qual l'havia situat Fraga Iribarne, es negava a participar en el seminari i deixava a les nostres mans el boicot a aquest acte. En general els meus amics, per solidaritat amb Bergamín, eren partidaris de no participar-hi. Què en pensava jo? No recordo la meua resposta exactament. Però no m'és difícil de reconstruir-la, perquè corresponia a les actituds que vaig prendre al llarg d'aquells anys: en primer lloc expressar públicament el rebuig a la discriminació de la qual era objecte Bergamín; en segon terme, quin fòrum millor podíem tenir que el mateix seminari, al qual eren convidats els corresponents estrangers? En conseqüència, participar en el seminari i fer pública la nostra acusació contra el ministre Fraga. Em sembla recordar que no vaig convèncer gaire ningú. En tot cas, preguntava jo, perquè no havia estat invitat a la reunió Aranguren, director del col·loqui? D'aquesta pregunta en va sortir més que un encàrrec, un suggeriment. Vist que jo era amic de José Luis, perquè no li plantejava la qüestió i li expressava la voluntat majoritària de suspendre el seminari? Vaig accedir-hi i vaig telefonar a Aranguren, amb qui vam quedar citats per l'endemà al matí, abans de

la inauguració del seminari, que tindria lloc a l'Institut Francès, en un còctel abans de dinar. El vaig anar a buscar a la Universitat. Li vaig explicar la reunió de la tarda anterior i el meu punt de vista. Aquell mateix matí ell havia rebut ja més notícies de la proposta de suspensió del seminari, fins i tot amb detalls que jo desconeixia. Estava molt crispat i ho va continuar estant tot el dia. El que no entenia era per què no s'havia parlat amb ell, com si fos un enemic amb el qual no es podia tractar. Feia molts anys que havia pres una actitud oberta contra el règim i no podia explicar-se el fet del presumpte boicot si no era com un atac personal. Hauria estat disposat a parlar de la suspensió sobre unes bases objectives d'eficàcia política. Però no les veia, i en això coincidíem. Si havíem de parlar de política la sospita portava cap a interpretar el fet com un aprofitament per part dels comunistes per mirar d'embolicar la troca, a veure què passava, tàctica que havien utilitzat més d'una vegada. Però ell no era anticomunista, i menys en aquells anys en què tots ens necessitàvem a tots per tal d'anar tirant sota la bèstia infinita d'aquella dictadura. No, no ho podia entendre. Estava obligat a prendre's-ho com una ofensa política personal, perquè també hi havia altres coses... Per exemple, la sospita o l'infundi que havia retirat la seva signatura de la carta adreçada a Fraga.

Camí de l'Institut Francès conduïa amb velocitat pels *bulevars*, una mica massa de pressa: els tímids, al volant, són perillosos, i més si estan empenyats. Malgrat la incertesa del que succeiria, li vaig dir que l'important era salvar el col·loqui, tot protestant per l'actitud de Fraga Iribarne, tan discriminatòria, envers Bergamín.

Arribats a l'Institut Francès, ens vam trobar amb una reunió de gent bastant insòlita per a l'època, pel que feia referència als estrangers: hi eren Nathalie Sarraute, Pierre Emmanuel, Mary McCarthy, Jean Starobinski, Nicola Chiaromonte, Tavares Rodrigues, Jean Bloch-Michel, Manès Sperber i algun altre. Hi havia una abundant representació de gent del país, tant de Madrid

com de la perifèria. Tot just entrar, vaig buscar Alfonso Sastre i vam acordar que era imprescindible que parlessin Bergamín i Aranguren. Els vam dur a un racó, però la conversa va anar malament. Era sorprenent veure aquells dos catòlics esprimatxats discutint amb fúria continguda, amb una violència insòlita de fons. No es van posar d'acord, i Bergamín es va retirar.

El seminari es va acabar celebrant i les discussions literàries sobre el realisme i la seva crisi centren el retrat de Mary McCarthy. Recordada i literaturitzada, la conversa entre l'escriptora i Castellet, al bar de l'hotel Suècia, seu del seminari, pren una significació especial perquè no solament situa la crisi del realisme –a través d'una brillant intervenció de Luis Martín Santos– que havia començat amb força a finals dels cinquanta, sinó també de la crisi personal del seu paper en tot aquell joc.

Aranguren, Pierre Emmanuel i Castellet, en nom de l'organització –el Comitè espanyol del Congrés per la Llibertat de la Cultura– havien invitat MacCarthy justament per plantejar un punt de vista discrepant a l'allau del realisme social que imperava en la literatura espanyola del moment.

La febre del realisme va ser de durada curta –en el meu cas, des de 1958 fins després d'aquell col·loqui precisament–, però, com a teoria i pràctica literària, havia tingut una notable incidència en la península, Portugal inclòs: era una conseqüència lògica de la penosa situació en la qual vivíem sota la dictadura. Buscàvem espais per a la denúncia d'aquella situació, i la literatura podia ser-ne un. Almenys això era el que pensàvem. Que els escriptors peninsulars érem majoritàriament favorables al «realisme» –entès per cadascú a la seva manera– no n'hi havia dubte de cap mena, com es va veure al llarg del seminari.

(...)

En aquells moments la confrontació amb un grup de distingits estrangers era més aviat dolorosa per a nosaltres. I, d'una manera

o altra, ens vam defensar com gats panxa enlaire. Tanmateix, la gràcia del seminari va ser la de donar acte de fe d'una batalla perduda d'antuvi. Vull dir, si més no, que alguns de nosaltres sabíem que estàvem abocats a la desfeta, és a dir, que érem *kamikazes* que volíem que ens fos reconegut, des de l'exterior, el sentit d'una situació impossible entre la voluntat de creació literària lliure i la penosa, avorrida i quotidiana aberració de la censura. Com he dit abans, jo havia fet convidar Vittorini i Calvino, precisament perquè desenvolupessin en públic el discurs que, privadament, m'havien expressat: les literatures peninsulars no podien avançar per un camí teòricament tan estret com, per exemple, el que jo havia preconitzat al pròleg de l'antologia *Veinte años de poesía española*, la traducció de la qual no la va voler publicar Einaudi –de qui eren assessors els meus amics i jo autor seu– i que va publicar Feltrinelli, amb el títol *Espanya: poesia oggi*. (...) No sé si tots els implicats estaran o no d'acord a situar la crisi del realisme al voltant d'aquest seminari, perquè també es pot dir que havia nascut mort o que el vam matar els qui l'havíem preconitzat, hipòtesis ambdues vàlides, però que, al meu entendre, no reflecteixen la veritat.

L'aventura d'Edicions 62

El 1961 Max Cahner i Ramon Bastardas funden Edicions 62. El projecte s'emmarca en el context dels anys cinquanta i principis dels seixanta en què es produeixen diverses iniciatives d'edició en català que, més o menys reeixides, signifiquen el lent inici d'una futura normalització. Cahner i Bastardas, acompanyats de ben a prop per Josep Benet, havien transformat *Germinàbit*, la revista de l'Escolania de Montserrat, en *Serra d'Or*, que de seguida es va convertir en una prestigiosa revista d'alta divulgació i d'informació general cultural catalana. Confiats en l'èxit de l'empresa montserratina es van veure amb cor d'intentar la gran aventura: la de crear una editorial generalista, universal, en català. El 1962 l'empresa ja havia iniciat un camí prometedor, marcat per l'ambició del projecte, però encara no tenia un director literari que impulsés el catàleg cap a la literatura i l'assaig estrangers contemporanis.

A *Memòries confidencials d'un editor* –publicat per primera vegada al catàleg dels vint-i-cinc anys de l'editorial–Castellet parla a bastament de la seva vinculació amb el projecte. En reproduïm només alguns dels fragments que dedica als primers anys, fins a la crisi d'Enciclopèdia Catalana.

A començaments de 1964, Max Cahner em va visitar al meu despatx de gerent d'una editorial jurídica, el nom de la qual no

recordo, segurament per alguna raó relacionada amb les teories de Freud sobre els oblits de l'inconscient.⁷ Cahner em va demanar si sabia d'algú que pogués fer-se càrrec de la direcció literària d'Edicions 62, empresa que havia fundat amb Ramon Bastardes i en la qual, l'any anterior, jo havia publicat una antologia de poesia, en col·laboració amb Joaquim Molas. Sense pensar-m'hi massa, li vaig contestar que jo mateix ho faria amb molt de gust, en cas que la meva proposta li semblés bé.

–No pot ser –em va dir–, no et podem pagar el que guanyes aquí.

–Si només es tracta d'això, podem parlar-ne més tard –li vaig contestar.

–Ho he de consultar amb en Bastardes i el meu pare.

–Consulta-ho i, si els sembla bé, truca'm el dia que vulguis.

Max Cahner era, aleshores, un jove –vint-i-vuit anys– d'una poderosa presència física. Es manifestava amb una barreja de tímidesa i atreviment, darrera els quals s'endevinava una personalitat forta, amb certa dificultat d'expressió cap enfora. Me l'havia presentat, feia anys, l'Albert Manent, que m'havia introduït, també a l'Abadia de Montserrat on vaig conèixer l'abat Escarré, de qui vaig ser amic fins a la seva mort i a qui, per raons de fidelitat personal, vaig visitar diverses vegades al seu exili de Viboldone. També a proposta d'Albert Manent i a través de Santiago Nadal, vaig conèixer a Barcelona un jove cadet de l'Acadèmia militar de Saragossa que bastants anys més tard va esdevenir Rei d'Espanya. L'Albert havia estat i era un dels principals peripatètics polítics de Barcelona i no parava de relacionar gent de diversos corrents ideològics amb la lloable intenció de forjar punts de contacte entre els antifranquistes del país.

Vaig tractar Max Cahner més tard, en el moment de la fundació de l'editorial, quan va venir a demanar-me una antologia de la poesia catalana del segle xx, feta en col·laboració amb Joaquim

Molas. Durant el curs de l'elaboració del llibre ens vam veure diverses vegades. Penso que en aquella època bullien en ell dues personalitats que no l'han abandonat: la política i la cultural. Aquell jove tenia una ambició natural, servida per una voluntat tenaç i una capacitat de treball notable. No hi havia dubte que faria coses i que esdevindria un personatge, si més no, considerable. Li faltaven, potser, flexibilitat i un punt de sentit de l'humor. Molts anys després, va esdevenir Conseller de Cultura, amb les mateixes virtuts i els mateixos defectes.

En Cahner va tardar poc a trucar-me. Vam discutir les condicions econòmiques que, òbviament, van resultar més baixes que el que guanyava aleshores. Finalment, vaig demanar sis mesos per tal de deixar en bones mans el meu lloc de treball. El dia primer de juliol vaig davallar del càrrec de gerent d'una empresa que editava en castellà i estava en procés d'expansió, al de director literari d'una minúscula editorial catalana que havia publicat, en el moment de la proposta, una vintena de títols.

Que ningú no vegi en la meva decisió cap sacrifici patriòtic. Simplement, jo m'havia equivocat en acceptar la gerència d'una editorial que no m'anava i que, a més, no portava prou bé, i em calia canviar d'aires. Certament, he d'afegir que l'aventura en la qual m'endinsava era tanmateix més atractiva intel·lectualment que l'anterior, però no va deixar de ser atzarosa i complicada, com queda reflectit en el volum *Edicions 62: mil llibres en català* i com s'explicarà, en altres termes, en aquestes pàgines.

L'espai del despatx, situat a la Gran Via, 499, sobre mateix d'un cinema, era reduït. Hi treballaven mitja dotzena de persones d'una catalanitat a prova de bomba, fet que es traduïa en una serietat i una aplicació en la feina totalment exemplars.

Jo havia de fer alguna cosa, perquè per això m'havien fitxat, encara que fos a la baixa. Vaig començar per llegir tota la correspondència, per estudiar les col·leccions i els títols publicats o en curs de publicació, vaig veure les xifres de vendes i em vaig assabentar del funcionament general de l'empresa, que no era

7. El to més o menys burleta que Castellet es permet en aquestes «memòries poc formals d'un editor» justifiquen frases com aquesta. L'editorial a què es refereix, i que òbviament no ha oblidat, és Praxis en què treballa des del 1956.

complicat. Després, donada l'estació de l'any me'n vaig anar de vacances. Ara bé, aquestes van quedar interrompudes per un fet tan sorprenent com greu: la policia havia expulsat d'Espanya Max Cahner, el qual era de nacionalitat alemanya. Més endavant parlaré d'aquest fet.

Objectivament parlant, m'havia ficat en una editorial impossible. El català, llengua en la qual es publicaven els llibres, no s'ensenyava a l'escola i molta gent, fins i tot els joves catalano-parlants, tenien dificultats per llegir-lo. No hi havia cap diari en català. Potser, alguna escadussera emissió de ràdio i, de tant en tant, es representava alguna obra teatral. Quatre revistes més o menys sota l'empara de l'Església. També, unes poques i petites editorials. Però a mi m'havien fixat per fer-ne una de més gran, amb voluntat d'universalitat i de modernització. La producció global de llibres catalans no arribava, el 1964, a tres-cents títols l'any, potser suficient per abastar els autors del país, però no pas per gaire cosa més.

Les col·leccions que publicava, en aquell moment, l'editorial eren sis: dues de religioses, una de policíaca, una d'infantil, una d'història i una de llibres d'assaig de temes diversos. Les religioses i la infantil van anar avall, per manca de lectors, en el curt termini d'uns pocs anys. Alguns títols molt encertats mantenien, però, en la mesura del possible, l'estructura material –i la minsa economia– de la casa. Ho esmento més endavant.

A Madrid, per qüestions editorials relacionades amb la censura, hi vaig haver d'anar un munt de vegades. A *Mil llibres en català* es fa una referència a uns quants viatges «oficials», fets amb alguns consellers de la casa per tal de resoldre la legalització de l'empresa. Tanmateix, els viatges van ser molts més. He freqüentat els despatxos del Ministeri d'Informació i Turisme amb l'Alfons Comín i altres directors literaris de Barcelona, perquè la cosa era tan avorrida i sinistra que ens calia fer-nos companyia. L'Alfons utilitzava una tàctica determinada i jo una altra. Vist a

distància no sé qui ho feia pitjor. Ell atacava de front, invectivava i acabava tractant-los a tots de reaccionaris. De tant en tant, salvava algun llibre, però la seva justa irritabilitat, juntament amb les seves activitats polítiques, van acabar fent inviable l'editorial que dirigia, juntament amb Josep Verdura.

Jo m'ho agafava d'una manera tova i intentava de convèncer Faustino Sánchez-Marín –per aquells temps funcionari responsable de la censura– que els nostres llibres eren «innocents». No me'n vaig sortir mai d'una manera apreciable. Sempre et donaven peixet, és a dir, que salvaves un llibre o altre, amb uns quants talls innocus, i tornaves content. Recordo que una tarda, després de fer un viatge a Cuba i un altre a l'URSS, vaig intentar de fer comprendre a Sánchez-Marín que la censura era cosa de comunistes i de gent de mal viure: la nostra societat pertanyent al món occidental ens obligava a un cert liberalisme.

Sánchez-Marín em va escoltar atentament i amb una gran deferència, però la seva mentalitat de *facha* em va agafar l'argument a la inversa. Amb els nostres llibres –deia– propiciàvem la implantació del comunisme a Espanya: per tant la censura era ineluctable. La sensació d'indignitat era absoluta: parlar amb aquella gent era el mateix que tractar amb la policia política: tota conversa era una degradació moral absoluta. Sorties de les entrevistes amb la impressió de donat «pel *detrás*» literalment implacable.

Els tractes amb els directors generals eren més hipòcrites per part d'ells. Robles Piquer em va rebre un dia tot dient-me: «¿*Qué le hemos hecho ahora? Vamos a resolverlo enseguida.*» Vam resoldre el mateix que resolíem al soterrani on despatxàvem amb Sánchez-Marín. Quatre talls suprimitos i un llibre miraculosament salvat gràcies a la seva generositat. Robles Piquer va ser, més endavant, un demòcrata d'Alianza Popular. Ha acceptat la Constitució i és un ciutadà honorable, com jo mateix. Què li puc dir a aquestes alçades?

El viatge més important que vaig fer a Madrid es va produir l'any 1964, amb motiu de l'expulsió de Max Cahner, per «raons

polítiques», però que mai no es van concretar en una acusació massa precisa. Com que la història és llarga, en donaré només els trets essencials.

L'absència d'en Cahner havia deixat Ramon Bastardes al front de l'editorial i a mi com a principal col·laborador. Sort que en Bastardes havia estat nomenat prèviament director general de la casa. Així, ell dirigia l'empresa i jo em feia responsable de la direcció literària i de la redacció. Va ser la primera vegada que ens vam haver d'entendre tots dos sols. Més endavant es repetiria la història, en circumstàncies més greus. Mentre endegàvem l'ampliació de l'editorial i ens traslladàvem al local del carrer Casanova, 71, la família i l'advocat d'en Cahner es movien per tal d'esbrinar les causes de l'expulsió i posar-hi remei, és a dir, intentar el seu retorn al més aviat possible. En Bastardes i jo participàvem, certament, en les reunions amb els Cahner i en Salvador Casanovas, que era el seu advocat, juntament amb Eulàlia Duran, muller de l'inculpat i filla d'Hermínia i d'Agustí Duran i Sanpere, vells amics dels meus pares. A l'Eulàlia l'havia vist néixer, germana petita de la Núria i la Roser, amb qui jugàvem abans de la guerra, a Viladrau, el meu germà Eduard i jo mateix. Per part meua hi havia, doncs, un interès afegit als de l'amistat amb en Cahner i als interessos de l'editorial. Tanmateix, passaven les setmanes i les gestions resultaven infructuoses. Es donava per entès que era millor que en Bastardes i jo no intervinguéssim en l'afer, donades les nostres fitxes policials: en Bastardes era conegut com a catalanista notori i company d'aventures d'en Cahner, i jo estava definitivament sentenciat com activista «roig», probablement comunista. Tanmateix, vaig poder, gràcies a unes gestions de l'editor de Tecnos, Gabriel Tortella –segurament a través d'en Jordi Maragall o d'en Pep Calsamiglia– arribar a saber l'opinió del sots-secretari d'Interior, que es deia Rodríguez de Miguel. La seva resposta va ser que es tractava d'un cas complicat que només podria resoldre el ministre. Aquest era, ni més ni menys, que el poderós general Camilo Alonso Vega.

S'havia d'atacar, doncs, a Madrid i mirar d'arribar al ministre de bona mà. Algú devia indicar que el general Alonso Vega havia estat conseller al Banc Popular, on tallaven el bacallà els germans Valls, fills de Ferran Valls i Taberner. Com que en Duran i Sanpere havia conegut don Ferran, historiador i col·lega seu abans de la guerra, ja traspasat, es va posar en contacte amb ells, els quals es van mostrar disposats a fer el que poguessin. Amb aquesta finalitat l'Eulàlia i jo vam agafar l'avió i els vam anar a veure a Madrid.

He de dir que no solament els Valls ens van rebre molt bé, sinó també que l'eficàcia de la seva gestió va ser absoluta, com es veurà en les pròximes ratlles. Un cop explicats l'Eulàlia i jo, ens van demanar l'hotel on ens hostatjàvem –el Suècia– i ens van dir que esperéssim el seu avís. La resposta va ser immediata. Aquella mateixa tarda ens van dir que a les nou del matí del dia següent el general ens rebria i que, un quart abans, un cotxe del banc ens passaria a recollir per dur-nos-hi. Tanmateix, ni a l'Eulàlia ni a mi, l'entrevista no ens feia cap gràcia. D'altra banda, no tenia cap sentit que jo l'acompanyés: havia de ser algú de la família o un advocat. La meua presència no podia fer més que embolicar les coses. Vam trucar a Barcelona i en Salvador Casanovas va dir que agafaria el primer avió del matí i que a quarts de nou seria a l'hotel. Tanmateix, Iberia no va funcionar, com de costum. A les vuit del matí, esmorzàvem tot esperant l'arribada d'en Casanovas. Dos, tres quarts de nou. El cotxe del banc va comparèixer puntualment. Vam esperar cinc minuts més. El xofer ens va indicar que faríem tard. Jo no podia deixar sola l'Eulàlia. Vam pujar al cotxe. Durant el trajecte van quedar clares dues coses: una, que si era possible jo no m'havia d'identificar; l'altra, que no sabíem què dir al ministre, ja que donàvem per fet que en Casanovas portaria preparada alguna argumentació jurídica. Hi havia, encara, un altre fet: cap dels dos estava disposat a fer el ploramiques o a humiliar-se davant d'aquell personatge sinistre. Vam entrar al ministeri per la porta gran, dins

del cotxe, i els policies de guàrdia ens van saludar militarment. L'Eulàlia estava pàl·lida i jo acollonit: qualsevol pas en fals engegaria la qüestió a dida. Tanmateix, de sobte em vaig sentir tranquil: improvisaríem segons el curs de les coses i ho faríem bé. Jugaríem la carta de la dignitat.

El ministre ens esperava dret, darrera la taula del seu despatx. Era un vell net i polit, de cabell blanc i mirada glaçada. Jo em vaig avançar i li vaig presentar a la «señora Cahner». No em va preguntar res respecte a mi: la cosa anava bé. Ens va fer seure i va esperar que diguéssim alguna cosa. Vaig ficar la pota. Més o menys, l'entrada va ser aquesta: «*Hemos venido, señor ministro, para esclarecer la confusión que se ha producido...*» Em va fer callar amb un gest de la mà i es va adreçar a l'Eulàlia: «*De confusiones, nada, señora. Su marido es un separatista catalán: la policía dispone de muchos medios para saberlo. Escuchas telefónicas, control de la correspondencia, seguimiento de contactos.* (En la seva arrogància, era un imprudent: aquestes coses se saben, però no es diuen mai i menys un ministre que es vulgui fer respectar.) *Dado que es de nacionalidad alemana y no queremos líos con un país amigo, la expulsión se imponía, en lugar de la detención. En estos momentos, señora, su marido debería estar en la cárcel. De todos modos, si tienen que alegar alguna otra cosa, estoy dispuesto a escucharles.*» Ens vam quedar més glaçats que la seva mirada. Com que l'Eulàlia callava, vaig improvisar un discurs sobre les condicions peremptòries de l'expulsió, ja que era cert que havien foragitat en Cahner sense donar-li temps a avisar un advocat, el seu consolat, a explicar-se ell mateix o a deixar preparats els papers de l'empresa de la qual era el propietari i gerent: això havia provocat un trauma familiar i posava en perill el negoci. (Aquest és el camí, em vaig dir: no parlar de política, sinó de la família i els diners.) Tampoc no la vaig encertar, almenys del tot, perquè el general no era més que un policia i, d'entrada, donada la recomanació i la inconsistència de l'acusació, el que volia era fotre'ns un discurs i una bronca i

deixar-ho córrer. Fins més tard no vaig comprendre que la decisió ja era presa i que, a través del discurs i la bronca no feia més que justificar una arbitrarietat que algun subordinat seu havia pres. El discurs –llarguíssim– es va centrar sobre la unitat d'Espanya. La bronca, sobre l'actitud, històricament comprovada, de la insolidaritat dels catalans respecte a l'Estat.

Va acabar: «*Veré si podemos hacer alguna cosa. Quizás su marido pueda pasar las Navidades con ustedes. Pero, después, tendremos que replantearnos la cuestión. Eso dependerá de su actitud. Mi posición ya la conocen: no toleraré el separatismo que nos condujo a la guerra.*» Es va aixecar. L'entrevista s'acabava, òbviament, amb una amenaça, però, també, amb la gairebé seguretat que, almenys, en Cahner podia tornar, ni que fos provisionalment.

A l'hotel ens esperava, desolat, en Salvador Casanovas. Li vam explicar com havien anat les coses.

No va passar ni mitja hora que els Valls ens van telefonar dient que l'afer estava resolt. Vam trucar a en Cahner a Perpinyà. Malgrat la resolució favorable del cas, Madrid ha estat sempre un malson.

L'any 1965, Max Cahner va mantenir converses amb Enric Lluch i Jordi Carbonell: potser amb algú més. El projecte era d'engegar una Enciclopèdia Universal, des d'una òptica catalana. La idea era separar-la dels projectes d'expansió literària i fundar un departament o, fins i tot, una entitat destinats únicament a la creació de l'Enciclopèdia. Que la idea era bona i el moment oportú per començar, es va veure, uns anys més tard, amb l'èxit de la realització del projecte. Malauradament, Edicions 62 ja no hi va tenir res a veure –després de la publicació del primer volum–, precisament perquè els càlculs econòmics i, potser, l'orientació primera van ser mal fets. La meua intervenció va ser inicial i marginada. Vaig fer un viatge a Milà per tal d'obtenir els drets de l'enciclopèdia Garzanti, la qual hauria de ser traduïda

i adaptada a les necessitats del públic català, tal com estava fent Planeta amb Larousse. El rebuig de la proposta va venir de dos fets: l'enciclopèdia que jo imaginava –i que no era altra que la del projecte inicial– havia de ser reduïda a causa de l'escassa receptibilitat del públic respecte als llibres catalans. Em vaig equivocar: el públic acabaria acceptant una enciclopèdia extensa. On es van equivocar els altres va ser en el fet que de la A a la Z l'enciclopèdia havia de ser feta íntegrament per catalans i des de Catalunya –és a dir, sense recórrer a adaptacions parcials–, cosa factible com a la llarga es va demostrar. El que va passar és que aquest projecte era mortalment car i l'editorial no disposava dels mitjans econòmics per realitzar-lo. El voluntarisme de Max Cahner i dels seus col·laboradors es va imposar al preu de la creació d'una redacció gegantina, d'impossible finançament. Ningú, però, no els podrà negar mai que la idea de fer una gran enciclopèdia catalana era una de les necessitats del moment i una eina de consolidació cultural imprescindible. Jo no vaig intervenir més en el projecte, però en Bastardes sí, des del punt de vista de la creació material i de la realització del primer volum, l'únic que va sortir –el 1968– sota el nom d'Edicions 62.

(...)

He dit i repetit que l'Enciclopèdia Catalana podia redreçar la situació. Tots n'érem conscients i, per això, Max Cahner, cobert el flanc de les edicions normals amb Ramon Bastardes i amb mi, s'hi va dedicar gairebé en exclusiva.

Com que feien falta més diners, la família Cahner, fins aleshores majoritària absoluta, va decidir de procedir a una ampliació de capital amb socis nous. Efectuada l'ampliació, de la qual va ser un motor important Salvador Casanovas, es va constituir un nou Consell d'Administració i bé que sense accions, com a executius de la casa, se'ns va convidar a assistir-hi a Jordi Carbonell –director de l'Enciclopèdia– i a mi. Ramon Bastardes era conseller des de la fundació. A partir d'aquell moment –1967– i fins ara he estat sempre invitat a assistir als Consells de l'empresa,

per la qual cosa he conegut la situació econòmica amb escreix. No sé si és bo o no que un director literari conegui massa a fons la situació de la societat on treballa, sobretot si aquesta marxa cap avall: aquest fet produeix un punt de depressió que pot afectar la consideració respecte a les pròpies capacitats. El mateix fet, però, pot tenir efectes positius pel que fa a la vanitat: en els casos de ruïna ineluctable, hom tendeix a la humilitat i a la reflexió sobre les misèries humanes, la banalitat de la vida i la caducitat del món.

El nou Consell va tenir la sort de comptar, entre d'altres, amb alguns consellers que, més tard, en esdevenir-se la crisi, van apostar, no sense risc, per la continuació de l'editorial. Antoni Andreu i Abelló, Antoni de Moragas i Gallissà i Oriol Bohigas. No he d'oblidar Josep M. Vilaseca i J. B. Renart, representant de la família Carreras de Nadal. Salvador Casanovas hi era d'antic, com a advocat de l'empresa.

Ara, el nou Consell no va aconseguir d'aturar la crisi. L'Enciclopèdia demanava més diners encara i sospito que la seva comercialització no va ser un exemple d'eficàcia. La criatura devorava l'empresa i els números no sortien. Hi va haver conflictes laborals i, a primers de gener de 1969, decretat l'estat d'excepció, els locals de l'Enciclopèdia van ser escorcollats i Ramon Bastardes i Jordi Carbonell, empresonats. Vaig viure de lluny aquest desori, perquè era a Egipte, en un viatge llarg d'explicar i que no era cultural, sinó polític. El meu domicili també va ser escorcollat, amb resultats infructuosos, però la meva tornada a Catalunya va ser retardada perquè la policia tenia el convenciment –òbviament equivocat– que era un personatge perillós. Aquesta vegada, Max Cahner es va alliberar de la repressió i, durant uns dies, es va quedar sol amb el timó a la mà. Amb un mínim de mentalitat empresarial no és difícil d'entendre que sense diners, amb uns productes de difícil introducció al mercat i amb els dirigents empaitats per la policia política, el més fàcil és que les coses se'n vagin en orris: és el que va passar.

Els viatges a finals dels anys seixanta

A l'esmentat llibre commemoratiu dels «mil llibres» s'explica, d'una manera diplomàtica i suau, l'esfondrament de la casa. No he de ser jo qui aporti més detalls. En un moment donat, més que de director literari vaig fer tots els papers de l'auca. Vaig assistir, impàvid, a les llargues sessions –un cop que Max Cahner havia hagut d'abandonar– que van tenir lloc a Banca Catalana, principal creditora d'Edicions 62. Va ser una història kafkiana que em recordava un títol d'Edgar Allan Poe: *La caiguda de la casa Usher*.

La solució va ser salomònica. L'Enciclopèdia va quedar separada d'Edicions 62 i va passar a d'altres mans. L'editorial pròpiament dita va signar lletres per pagar els seus considerables deutes a llarg termini. Jo ho observava tot amb l'ull dilatat, el nas arrufat, l'orella amatent i la mà, sobre un paper en blanc, sumant i restant xifres que no quadraven: era tot el que quedava d'un director literari. La solució donada potser era injusta, per a Edicions 62, en impedir-li de continuar amb l'Enciclopèdia, però deixava les mans lliures per a un redreçament, tot començant de nou. La nova empresa, continuaria essent impossible?

Per un moment ho vaig creure i vaig estar a punt d'acceptar un lectorat d'espanyol que m'oferia la universitat de Buffalo. Em van dir que allí hi feia molt de fred i que més d'un meridional hi havia deixat la pell. Tanmateix, quan ja estava pràcticament decidit, Antoni Andreu, Antoni de Moragas i Oriol Bohigas van decidir de continuar, jugant-s'hi els calés. No era just abandonar en aquells moments. Tot això passava el 31 de desembre de 1969.

El 1968 coincideixen una sèrie de circumstàncies que portaran Josep M. Castellet a fer tres viatges que seran definitius per a la clarificació del seu posicionament ideològic, marcat essencialment pel desconcert: el desequilibri entre ideologia i realitat, a Cuba; la mentida descarada a la Unió Soviètica; i l'ambigüitat del maig francès, a París. Al retrat d'Octavio Paz, als *Escenaris*, els valora conjuntament.

L'any 1968 va ser per a mi especialment revelador en el terreny de la política –i en d'altres més o menys connexos. El vaig inaugurar el gener amb un viatge de tres setmanes a Cuba (...) amb l'experiència torbadora de la peculiar revolució castrista. Casualment em vaig trobar a París el mes de maig amb la rebel·lió estudiantil i hi vaig prolongar la meua estada fins que es va anunciar la vaga general i, amb ella, la dificultat de tornar a Barcelona; van ser dies plens d'incitacions polítiques i intel·lectuals en un país que m'havia donat, més que cap altre, les bases de la meua formació cultural. Al juny vaig fer el viatge –aleshores encara iniciàtic i clandestí per als espanyols de la postguerra civil– a l'URSS, del qual he explicat algunes impressions en el paper dedicat a Rafael Alberti. A l'agost, la invasió de Txecoslovàquia pels soviètics em va agafar intentant recons-

truir el trencaclosques mental que duia a sobre, tot afegint-hi complexitats.

D'aquests tres viatges, els llibres memorialístics de Castellet només reviu amb prou detall el de l'URSS. El juny d'aquell 1968, en una reunió de la COMES a Roma, els representats de la Unió d'Escriptors Soviètics el conviden a participar com a representant espanyol de l'interior –el de l'exterior o de l'exili seria Rafael Alberti– a la celebració del centenari de Màxim Gorki, que al cap de quinze dies tindria lloc a Nijni-Novgorod (aleshores, Gorki). La invitació era massa temptadora per no acceptar i el viatge, que va fer juntament amb la seva dona, Isabel Mirete, i Rafael Alberti i María Teresa León. El rememora al retrat del mateix Alberti, als *Escenaris*.

L'arribada a Moscou es produí segons el protocol a l'ús. Ens esperava, cordial, algun membre de l'Associació d'Escriptors Soviètics i les *pirivotxes* –les acompanyants i intèrprets–, que, des d'aquell moment, ens portarien pertot arreu. Segons el costum dels països socialistes, el passaport era retingut i no te'l tornaven fins al moment de marxar. No he entès mai el perquè d'aquesta precaució, però era així. A Rafael, el fet l'emprenyava considerablement, i tenia raó; privat de passaport durant tants anys, li semblava que es tornava a sentir engabiats com a l'Argentina. No es tractava, però, d'això: ja era aleshores premi Lenin de literatura i, en conseqüència, objecte de totes les consideracions i amabilitats oficials i privades, ja que, habitual de l'URSS des dels anys trenta, hi tenia una quantitat considerable d'amics i admiradors.

L'hotel al qual ens van destinar era el Rússia, gran com una mansana sencera de l'Eixample barceloní, acabat d'estrenar, d'aspecte còmode i arquitectònicament modern, és a dir, fora dels esquemes stalinians dels quals és ple Moscou. Tanmateix, i d'entrada, es va produir el desgavell burocràtic. Érem, certament,

a la llista d'hostes esperats, però ningú no sabia a quines habitacions havíem d'anar a raure. Aparentment, no hi havia d'haver cap problema: encabir quatre persones en un hotel de més de mil cambres, pràcticament buit, era qüestió de dos minuts. D'altra banda, només havíem de passar-hi una nit, ja que l'endemà partíem cap a Gorki. Drets, al costat de les maletes, esperàvem, d'un moment a l'altre l'acomodament. Tanmateix la *pirivotxa* ens va recomanar que seguéssim un instant. Calia consultar amb algú i no el trobaven. Nosaltres estàvem cansats. El viatge, des de Roma, s'havia perllongat a causa de les escales de Zuric i Varsòvia, i teníem ganes de prendre un bany calent i d'anar a dormir. Rafael, a més, tenia un problema de peus: li feien mal i, no sé ben bé per què, no podia ni portar mitjons. Vam seure en uns sofàs o butaques prou confortables. La *pirivotxa* parlava per telèfon. Després s'excusà i desaparegué. Va tornar al cap de mitja hora amb un somriure nerviós. Semblava que les coses estaven a punt d'arreglar-se, però l'explicació que ens va donar era vaga, imprecisa, incerta i, en definitiva, inexistent. Això passaria, al llarg del viatge, unes quantes vegades més. Però, aleshores, nosaltres no ho sabíem. María Teresa encetà una becaina. La Isabel parlava amb Rafael i jo passejava, a estones, pel *hall* immens d'aquell hotel sense fi. La situació em recordava una vella obra de teatre nord-americà –de qui?– on els morts en un accident d'aviació esperen, avorrits, la destinació que els pertoca, segons els seus mereixements o mancaments, a l'altre món. La *pirivotxa* tornava, de tant en tant, amb un somriure cada vegada més crispats. Dos, tres quarts d'una. La una. El silenci era absolut i el cansament i la son ens abaltien. Quan ja estàvem totalment derrotats, cap a quarts de dues, les dues de la matinalda, la *pirivotxa* i la gent del *comptoir* van somriure, aquesta vegada relaxats: tot estava arreglat, ja teníem cambra i podíem anar a dormir. Mai no vam saber què havia passat i, segurament, no ho sabia ningú. La burocràcia és misteriosa, ineficaç i inútil per definició.

(...)

Al vespre vam embarcar cap a Gorki en un vaixell petit però molt còmode. Hi havia una sèrie d'escriptors, més aviat internacionalment anònims, com jo mateix. Pel que vaig saber després, pràcticament tots eren comunistes i, en certa manera, el viatge era un premi a la fidelitat: la totpoderosa Unió d'Escriptors Soviètics era una branca més de l'aparell estatal omnívor que repartia favors o castigava, que administrava viatges i vacances o oblidava i reprímia segons les conveniències del cas. Riu Moscova enllà, el vaixell ens portava cap al Volga, en el qual desembocava justament al costat de Gorki. El sopar va ser copios, excel·lent: hi havia caviar, fumats, i altres especialitats russes –i vodka del bo. La companyonia era contagiosa i allí es va formar un grup de castellanoparlants –al voltant dels Alberti– amb alguns escriptors sud-americans i les *pirivotxes* conseqüents.

L'endemà al matí, com que feia bon dia i molta calor, hi va haver una sessió informal dedicada a Màxim Gorki, a la coberta del vaixell. Jo havia portat els primers llibres de Gorki publicats en català i vaig fer un petit parlament sobre la possible influència dels escriptors russos sobre els novel·listes catalans cap als anys trenta i de com hi havien contribuït les traduccions d'Andreu Nin. Com que Rafael Alberti representava amb molta més autoritat que jo els escriptors castellans i com que, per a nosaltres òbviament, no hi havia diferència entre escriptors de l'interior i de l'exili, el meu paper, durant el viatge, va ser el de donar a conèixer la situació i els problemes de la literatura catalana, de la qual la major part dels congressistes no sabien ni un mot. Alberti subratllava el meu paper amb la seva autoritat, i allí vaig confirmar el que ja sabia, és a dir, la gran amistat que sentia envers els escriptors catalans i el seu coneixement d'alguns dels seus poetes. Hi pesava, també, el record i l'agraïment de la col·laboració catalana en la defensa de Madrid, durant la Guerra Civil.

La navegació era plàcida i ens passàvem moltes estones a coberta mirant els marges del riu, per on desfilaven paisatges

suaus alternats amb grans complexos industrials. Com succeeix sempre en les navegacions, l'únic que ens faltava era lloc per estirar les cames després dels menjars copiosos, regats amb alcohol abundant, excessiu.

Aquella nit, tanmateix, vaig tenir un ensurt considerable. Com una deferència molt d'agrair, el nostre amfitrió –Vitali Ozerov, el delegat de la Unió d'Escriptors que ens presidia i del qual he volgut oblidar des d'aquell moment el nom–, ens va convidar a la Isabel i a mi a sopar amb ell, juntament amb una de les *pirivotxes*. Entaulats tots quatre vam tenir una llarga conversa, entre informal i informativa, en la qual vam parlar, essencialment, de la situació professional dels escriptors a Espanya, a Catalunya i a la Unió Soviètica. En acabar el sopar, el nostre amfitrió –que resultava que era, també, crític literari– ens convidà a sortir a coberta, on passava la fresca, per tal de prendre te o cafè i licors. En un racó, mig a les fosques, el delegat de la Unió d'Escriptors endolcís la veu i tot bevent un conyac ucraïnès esgarriat, amb el qual vam substituir l'immillorable vodka del sopar, em va dir que li agradaria tenir una conversa franca i oberta entorn de les falsedats i difamacions que es propagaven, al món occidental, sobre la situació dels escriptors a la Unió Soviètica: es prestava a contestar, amb tota sinceritat les meves preguntes i es comprometia a dir-me la veritat. «*Gare à la bagarre*», havia d'haver pensat jo. Però la tebiesa de l'ambient, la navegació ondulant, la digestió plàcida i el tracte excel·lent de què fins aleshores havíem gaudit em devien fer acceptar la perillosa conversa, tot deixant-li a ell la iniciativa d'explicar-me el que volgués. Per exemple, em va dir, el cas de Siniavski i Daniel, que als darrers temps havia promogut tota mena de comentaris de la premsa mundial arran de la condemna –set i cinc anys en un camp de treball a Sibèria, respectivament–, per haver publicat amb pseudònim col·laboracions literàries a l'estranger, políticament crítiques per al règim soviètic. La seva explicació –tanta era la meva ingenuïtat– em va agafar per sorpresa. Després d'un currículum

malèvol sobre la personalitat i la baixa categoria literària dels encausats –per què, doncs, hom havia encarregat el pròleg de les poesies completes de Pasternak a Sibiavski, després dels anys de prohibició de l’obra del gran poeta rus?, em preguntava jo, sense saber que ja havien estat retirades del mercat–, l’amfitrió va abaixar la veu per dir-me que la vida privada dels dos condemnats no era, precisament, el que se’n diu exemplar: se sabia que eren alcohòlics –l’acusació em sobresaltà, vista la quantitat de licors que estàvem ingerint durant la navegació– i de vida sexual més que dubtosa. Vaig pensar, aleshores, en la quantitat d’amics alcohòlics o de conducta sexual poc ortodoxa que tenia, i la pell se’m començà a posar de gallina imaginant que caldria enviar-los, també, a Sibèria, pel bé de la Revolució, el dia que aquesta triomfés entre nosaltres. Cal dir, arribat aquest moment, que em vaig començar a trobar incòmode i que una pessigada moral em va pinçar els nervis. Recordo, vagament, que em vaig incorporar de la cadira, inquiet. Vaig repetir de conyac. La Isabel callava i la *pivrotxa* traduïa, impassible. L’amfitrió no havia acabat l’acusació. Li va costar una mica continuar: «Tingui en compte que tots dos són jueus», va afegir tot somrient, amb una complicitat que jo no podia admetre. El vaig interrompre, amb molta contenció, per dir-li que estava fent una manifestació de racisme i que de grans escriptors alcohòlics, sexualment informals i fins i tot jueus, la història de la literatura n’era plena. No s’immutà. «És que encara no li he dit el pitjor», va prosseguir. Un d’ells –Daniel, pel que recordo– havia escrit un conte irrespectuós envers la figura de Lenin: «Vostè comprendrà que això, per a nosaltres, és intolerable.» Li vaig respondre, encara sense violència, que una de les llibertats de l’escriptor, si volia fer-ho, era desmitificar els polítics, per tal de desmitificar el poder. Ell em va precisar que havia dit Lenin i no Stalin: aquest havia comès molts errors, però no Lenin, que era el pare de la Revolució. Li vaig contestar que no es podia enviar un home a la presó, o a un camp de treball, per un conte irrespectuós, envers Lenin, el

general Franco o Déu Nostre Senyor. L’amfitrió es va agitar. Jo mirava, lleugerament esglaiat, la cara de la Isabel, que començava a posar-se nerviosa, en contrast amb la impassibilitat de la *pivrotxa*. «No són només els tribunals, que els han condemnat –va cridar–: són també els treballadors.» Jo vaig pensar, per un moment, que encara hi devia haver tribunals del poble, i li ho vaig preguntar. «No, no és això. Els tribunals són completament independents, però nosaltres (i vaig entendre que es referia a la mateixa Unió d’Escriptors) hem anat per les fàbriques i hem explicat el procés a tots els treballadors, els quals han confirmat el veredict dels tribunals. La condemna, doncs, és absoluta. No hi ha cap dubte: són culpables i sort n’han tingut que no fóssim en temps de Stalin, perquè els haurien fet la pell.» Jo no podia més. Pel que em va dir la Isabel, després, estava pàl·lid, amb els ulls vermells, probablement injectats d’alcohol. Em vaig aixecar per preguntar-li quins advocats defensors havien tingut els acusats davant dels treballadors. Li vaig dir, també, que no es podia llençar la gent als gossos perquè els devoressin, que no es podia manipular els obrers per sancionar condemnes d’uns tribunals la independència dels quals tothom posava en dubte i, finalment, que jo no havia anat a la Unió Soviètica perquè em fessin rentades de cervell. Així que bona nit, moltes gràcies pel sopar i demà serà un altre dia.

Al gener del 1969, Castellet viatja al Caire convidat pel Consell Mundial de la Pau, en una conferència de solidaritat amb els països àrabs amb motiu de la guerra dels Sis Dies. El viatge centra el retrat de Terenci Moix, i inicia el d’Alfons Comín, tots dos a *Seductors*. Els presentem barrejats per poder tenir completa la narració dels fets que s’hi expliquen, que constitueixen un dels episodis més divertits i rocambolescos dels relats autobiogràfics, i que acaba amb els dubtes per part de Castellet de tornar o no a casa en el moment que a Espanya s’ha decretat l’estat d’excepció.

A principis de gener del 1969 em va venir a veure un dels dirigents clandestins del PSUC a Barcelona i em va proposar que anés al Caire a una conferència a favor de la pau al Pròxim Orient, en què hi participaria gent de molts països, de diferents ideologies i de partits polítics d'un ample espectre, entre els quals el comunista. Em demanava si podia anar-hi amb una petita representació catalana que es reuniria al Caire amb una altra que hi aniria de Madrid, ambdues amb gent de tendències polítiques diverses. De moment comptaven amb Carmen Alcalde, periodista i amiga, i amb Josep Montserrat Torrents, sacerdot, universitari i, més que amic, gairebé parent, concretament cosí germà de la meva cunyada Beatriu. Li vaig preguntar per Ricard Salvat perquè sabia que s'ocupava a Catalunya del Consell de la Pau, depenent del *World Peace Council*, amb seu a Hèlsinki, l'organització que ens convidava al Caire, però em va dir que en aquells moments estava treballant a l'estranger en el muntatge d'una obra de teatre i que no podia venir.

L'objectiu de la conferència era la solidaritat amb els països àrabs en contra de la guerra dels Sis Dies que havia tingut lloc entre Israel i una coalició àrab formada per Egipte, Jordània, Iraq i Síria, del 5 al 10 de juny de 1967, amb un triomf esclatant dels primers. Es tractava de forçar Israel a complir la Resolució 242/1967 de l'ONU que cominava el seu govern a retirar-se dels territoris ocupats. Israel no havia acomplert el mandat, com no ho ha fet encara. Vaig acceptar. Em va dir que ja m'avisarien, que m'enviarien un bitllet d'avió i la reserva de l'hotel on havia d'anar a parar. Més endavant parlariem del sentit d'aquesta conferència i de quina podia ser la posició conjunta dels catalans que hi assistiríem, partint de la llibertat individual que en qual-sevol cas es respectaria. No hi va haver ocasió de fer-ho, perquè ningú no em va tornar a dir res més.

(...)

El 20 o el 21 de gener ens vam trobar a l'aeroport amb Carmen Alcalde i en Terenci. Josep Montserrat Torrents no se sabia que

feia exactament, però corria pel Sudan i aniria a Egipte directament. Vam arribar al Caire i vam anar a l'hotel on, efectivament, teníem habitacions reservades, excepte en Terenci que, provisionalment, va ocupar la destinada a Josep Montserrat i ja s'hi va quedar. No ens esperava ningú ni ningú havia preguntat per nosaltres. Vaig demanar a la recepció de l'hotel si havia arribat algun espanyol i em van dir que no. L'hotel era l'antic Nile –ara n'hi ha un de nou– al costat del riu. Es feia fosc, vam anar a fer una volta d'inspecció i com que teníem gana i la invitació era a pensió completa vam tornar a l'hotel, vam sopar i després vam sortir a unes terrasses amb unes vistes esplèndides sobre el Nil i vam estar xerrant plàcidament, una mica despistats sobre l'objectiu del viatge i la possibilitat de fer alguna escapada turístico-cultural. Érem a finals de gener i la temperatura era agradable, al voltant dels divuit graus. Esperàvem que l'endemà hi hauria algú que ens recollís i ens expliqués amb detall de què anava tot allò.

L'endemà, a les vuit quarts de nou del matí, em van trucar per telèfon a l'habitació i una veu potent em va dir: «*Castellet, soy Enrique Líster y soy el responsable del grupo español que viene a este congreso. Me han dado tu nombre. No sé quiénes habéis llegado exactamente. Yo estoy abajo, si puedes venir al comedor estoy desayunando*». Jo no sabia que el cap de la delegació espanyola en aquella Conferència de la Pau era precisament un militar de la Guerra Civil amb fama de dur, el que ara se'n diu un «falcó». Però les coses són com són i sense dir res als altres vaig baixar al menjador. (...) Vaig seure amb ell perquè m'expliqués de què anava la cosa. Em va dir que no em preocupés massa perquè allí l'important és que hi hagués la presència d'una delegació espanyola i que es tractava de fer un acte d'adhesió als països àrabs enfront de l'agressió d'Israel. Per tant, després de les discussions es faria una declaració final i la firmariem els espanyols, si hi estàvem d'acord, la qual cosa ell donava per suposada. «*Por cierto –em va dir– la delegación que viene de*

Madrid aún no ha llegado, pero supongo que lo hará a lo largo del día. Cuando estén aquí nos reuniremos todos y os explicaré lo que hay que hacer.»

(...)

L'endemà al matí vam baixar a esmorzar i vam trobar en Líster amb aspecte ja molt preocupat perquè no solament els de Madrid no havien arribat, sinó que ningú no li havia comunicat res. Feia la impressió que la desorganització espanyola era absoluta. Tanmateix havíem d'anar a la inauguració del Congrés, encara que fóssim poquets. Vam prendre seient en un lloc relativament discret, mentre anaven entrant diverses delegacions. Uns anaven vestits a l'occidental i altres portaven variades vestimentes orientals. Hi havia molta gent. Era un saló gran d'un palau de congressos. La conferència va començar amb les salutacions de rigor i un llarg *speech* d'algú plantejant el tema que ens havia conduït allí. Asseguts, en Líster tenia a la seva dreta Josep Montserrat i a l'esquerra a mi. Era una fila bastant endarrere i jo estava tocant al passadís. Aleshores se'm va acostar un individu que em va dir: «*Señor Castellet, ¿usted es el señor Castellet, verdad?*». Li vaig contestar que sí. «*Nosotros somos la delegación española del Congreso*». Em vaig quedar de pedra, però crec que vaig tenir la reacció adequada: aixecar-me immediatament, sortir al passadís i allunyar-lo per mirar d'amagar que estava al costat d'en Líster. Es tractava de la delegació de l'Espanya franquista: com que en Franco era «amic» dels països àrabs hi havia enviat una delegació oficial. Aquell senyor, molt amable i correcte, era de l'ambaixada. Em va preguntar com era que jo era allà i jo li vaig contestar que érem un petit grup d'intel·lectuals de Barcelona que ens havien convidat a venir a títol particular. Naturalment, no vaig parlar d'en Líster, encara que era ben visible darrere meu, ni ell em va preguntar res, però era evident que ho sabia tot. Llavors em va dir que per què no passàvem per l'ambaixada aquella tarda, que ens convidarien a prendre una copa amb l'ambaixador. Jo li vaig respondre que en aquell moment

no podia quedar amb res perquè faltaven alguns escriptors de Madrid que no havien arribat, però com que ens veuríem durant el Congrés ja trobaríem un moment. La situació era una mica violenta. Jo formava part d'una teòrica delegació espanyola, però resultava que hi havia un altra delegació que era l'oficial, la del govern. Li vaig explicar la situació a en Líster i ell em va respondre que «*habrá que dar la cara*».

El matí d'aquella primera jornada va ser ple de discursos, la major part protocol·laris, però hi va haver dues o tres intervencions molt interessants, si més no per a mi que no era pas un expert en la temàtica que es tractava. Un historiador anglès, el nom del qual he oblidat, va intentar explicar els inicis del conflicte, els quals –segons ell– es van produir per una sèrie d'atzars i d'errors comesos per ambdues parts. Nasser, per distreure els militars israelians, va fer entrar al desert del Sinaí unes divisions egípcies, just a la franja de Gaza. I es va excedir en tancar, contra un acord anterior de l'ONU, l'estret de Tiran als vaixells israelians, amb un intent d'encerclar pel sud Israel. Aquests fets van enfurismar el poble jueu i van predisposar el govern a iniciar una guerra «defensiva». El paper de l'aviació va ser determinant i l'exèrcit israelià va guanyar en tots els fronts la famosa guerra dels Sis Dies.

Aquesta versió que transcrit a partir d'unes notes apressades i incompletes, em va fer obrir els ulls sobre la total confusió del conflicte. En ésser Israel la que va iniciar la guerra –sense ni tan sols comunicar-ho als Estats Units– va ser el fet que va determinar la condemna de l'ONU en la seva resolució 242/1967, mai acatada per Israel i origen de la convocatòria del Consell Mundial de la Pau que ens havia dut al Caire.

(...)

A la tarda tornava a haver-hi reunió. A mi m'interessava saber si havia arribat algú de Madrid perquè pensava que entre ells hi hauria intel·lectuals del Partit i jo quedaria bastant alliberat de les meves relacions amb en Líster. Vaig tornar a la conferèn-

cia i el vaig trobar, aquesta vegada ja molt emprenyat perquè havia intentat parlar amb gent –que no em va voler dir qui eren– i no se sabia per què no havien arribat els de Madrid. Vaig començar a témer que els de Madrid no arribarien mai més, que és el que va succeir. El fet és que érem quatre i el *cabó*, mai més exacte, amb alguns agreujants si es mirava des del punt de vista d'en Líster: un capellà, una dona, un intel·lectual i un *mariconcete* –tal i com en privat em parlava d'en Terenci, malgrat les meves protestes, i que ell sempre acabava dient que ho feia amb afecte.

(...)

Vam convenir que era el moment de fer el primer balanç del viatge, aprofitant l'absència del general. Pel que feia a la nostra participació al Congrés no hi havia dubtes sobre la importància del tema i de la situació política: la dificultat de fer complir a Israel el mandat de l'ONU i, més encara, d'albirar un futur pròxim de pau, que també recollia la resolució 242 de l'ONU. La guerra dels Sis Dies, a més d'una imprudència sinistra, havia estat un error. El suport incondicional dels Estats Units no resol-dria la qüestió general de l'Orient Mitjà, com ha quedat demostrat des d'aleshores. Cap de nosaltres, però, llecs en la qüestió, no podia imaginar quines podien ser les claus del futur, entre altres coses perquè ningú, ni tan sols els polítics que assistien al Congrés, no les sabien. Ara bé, pel que feia a la nostra presència, pensés el que pensés cadascú de nosaltres, la veritat era que no hi pintàvem res. La delegació espanyola antifranquista no existia: érem quatre amics catalans que hauríem pogut fer un viatge de turisme per la nostra banda. En Líster, esperant el grup fantasma de Madrid, ni tan sols comptava amb nosaltres. S'havia limitat a presentar-nos individualment als organitzadors, no pas com a representants de ningú. En algun lloc vaig llegir molt més tard que dos col·laboradors d'Enrique Líster van manifestar-se irritats amb el comportament de la delegació catalana. Catalana sí, però delegació, de què? Fins dos o tres anys després no vaig saber el

rerefons polític que hi havia hagut darrere de la no compareixença de la gent de Madrid.

(...)

[Mentre esmorzaven a l'hotel] tot d'una aparegué al fons de la sala, amb un cert estrèpit promogut per la seva corpulència i pels crits una mica roncs que emetia, Enrique Líster. Enarborava un diari que es deia *The Egyptian Gazette* o alguna cosa semblant. S'acostava a la nostra taula, correctament vestit, amb americana i corbata, amb les seves característiques celles agressives i el ventre prominent, tot dient-nos en veu alta: «*Esto se acaba. ¡Franco se hunde de una puñetera vez!*». Fins que va seure a taula i vam llegir la notícia –massa curta per a la nostra curiositat– no vam entendre res. «*Se ha promulgado en España el estado de excepción, muchachos. Es el principio del fin.*» El telegrama d'agència no deia gran cosa més, tret que s'havien produït al llarg de l'Estat un nombre important de detencions entre els membres de l'oposició democràtica.

Mentre en Líster desenvolupava la seva tesi de l'enfonsament immediat del règim, cadascú de nosaltres interioritzava les seves preocupacions personals, les quals, si bé tenien una base comuna, se centraven en les nostres responsabilitats respectives –suposant que les tinguéssim–, en la preocupació pels companys i amics, més o menys embolicats en la militància antifranquista, o en els problemes que la situació ens podria comportar en retornar a Catalunya. «*No os preocupéis muchachos, dentro de una semana, cuando volváis, aquello se habrá terminado ya*» –pronosticava en Líster, una mica sorprès per la nostra consternació. «*Os tendré informados, no sufraís*», deia tot deixant entreveure obscures fonts d'informació.

(...)

El fet és que nosaltres quatre, al Caire, el que necessitàvem era informació i els contactes internacionals d'en Líster –suposant que existissin– no van donar cap resultat al llarg del dia. Tampoc vam poder comunicar telefònicament amb Barcelona, a causa de

l'estat de guerra entre Israel i Egipte, ja que les conferències eren automàticament retardades vint-i-quatre hores. Cap al vespre, la professionalitat de Carmen Alcalde –periodista– i de Josep Montserrat –corresponsal de premsa durant el Concili a Roma– ens van portar al lloc més idoni: al Centre de Comunicacions del Caire, on, tot i estar voltat de soldats i barricades, gràcies a les credencials de la Carmen i a l'aspecte més aviat inofensiu dels altres, ens van deixar passar a la sala de teletips, on n'hi havia tres que anaven vomitant notícies, una rere l'altra, amb la monotonia i la impassibilitat de les màquines que contrastava amb la impaciència que ens rosegava. La sala de teletips era deserta i les tires de papers s'estenien per terra amb l'aspecte que ningú no les havia mirades en tot el dia i que, potser, ningú no les miraria mai. Ens vam organitzar per tal de repassar tot aquell material: mentre un de nosaltres anava seguint al minut el que expectorava un dels teletips, els altres, estirats per terra, repassàvem les tires que relataren el que les agències havien considerat notícia al llarg d'un dia del món. Algú va descobrir, de sobte, un telegrama provinent de Madrid: la policia havia treballat de valent i, a tot Espanya, els escorcolls i les detencions sumaven més de tres centenars. Hi havia detingut algun nom conegut de Madrid –no recordo qui–, però cap altra referència concreta. No es podia dir que, en aquells moments, Espanya fos un focus d'atracció per a la premsa mundial. Va passar més d'una hora. En un moment donat, quan ja ens donàvem per vençuts, algú va cridar: «Està sortint un teletip de Barcelona!». Ens hi vam precipitar. Més o menys lacònicament, la notícia, traduïda de l'anglès, deia així: «Reuters. Barcelona. Espanya. Mme. Emmanuel Mounier, vídua del conegut filòsof francès, ha estat detinguda al domicili de l'escriptor catòlic Alfonso Carlos Comín. S'espera una reacció del govern francès.»

Finalment sabíem alguna cosa de Barcelona: l'única i insuficient per atenuar el nostre neguit. Vam esperar, encara, més d'una hora, sense cap altra notícia. Eren prop de les dotze de la nit i el toc de queda havia d'haver començat feia bastant estona.

Òbviament, no hi havia taxis i tornaríem a l'hotel, negra nit, pels carrers del Caire, deserts, i amb la por de trobar algun control. Tanmateix no hi havia ningú, en la foscuria absoluta. Caminàvem silenciosos. La collita de notícies havia estat pobra, certament, i la nostra preocupació esdevenia obsessiva. Jo tenia, com a únic punt de referència, algú que coneixia molt bé: l'Alfons. Camí de l'hotel i en ficar-me al llit, amb l'insomni habitual, malgrat les pastilles, vaig recórrer, amb la memòria incerta, prop de quinze anys d'història personal. La detenció de Mme. Mounier a casa d'Alfons Comín, significava per a mi tot un símbol. Aquell 24 de gener l'Alfons i la Maria Lluïsa, acompanyat de vuit joves, havien dinat al restaurant Selva de Mar acompanyats d'una senyora de nacionalitat francesa d'uns 55 anys i de cabell completament blanc. Era Paulette, la vídua d'Emmanuel Mounier, que havia arribat a Barcelona per tractar amb l'Alfons de l'edició de l'Obra completa del seu marit. Aquella mateixa nit havien tornat a trobar-se, en aquest cas a casa de l'Alfons, amb un grup de vint-i-tres joves. Excepte la Maria Lluïsa, que tenia els fills petits, tots ells van acabar a comissaria. La Maria Lluïsa va trucar al Consolat francès i també a l'abat de Montserrat, Cassià Maria Just, i a Monsenyor Bonet i Muixí, de la Cúria romana.⁸

(...)

Finalment, doncs, vaig poder parlar amb la Isabel que s'havia instal·lat a casa del meu germà perquè el dia que es va proclamar l'estat d'excepció, de matinada, la policia s'havia presentat a casa, ho havia registrat tot i s'havia endut un munt de papers. La Isabel, sola, havia aguantat, a més, la mala educació de la bòfia que l'interrogava insistentment sobre mi. Vam quedar que ella parlaria amb el meu germà, l'Eduard, i que jo tornaria a trucar al vespre per veure què pensaven que havia de fer. La notícia del registre del pis em va trasbalsar pensant en la Isabel tota sola, però en aquells moments no podia fer res més que esperar.

8. Els cinc paràgrafs precedents pertanyen al retrat d'Alfons Comín, la resta al de Terenci Moix.

(...)

L'endemà, que jo recordi, Carmen Alcalde va tornar a Barcelona à *tout hasard*. En Terenci havia decidit instal·lar-se a Roma esperant que Ventura Pons, a qui havia trucat demanant-li el favor, li portés els diners del premi Josep Pla i quedar-s'hi una temporada. Josep Montserrat seguiria cap a París per treballar i estudiar com havia fet els últims mesos. El problema el tenia jo perquè, després de les primeres trucades, el meu germà i la Isabel em desaconsellaven la tornada ja que, des de la Model –a través d'Alfons Comín i de Jordi Solé Tura– els havien fet arribar missatges que deien que el meu nom havia sortit repetidament en els interrogatoris i Antoni Creix seguia intentant esbrinar els meus contactes amb els intel·lectuals del PSUC. (L'explicació que donava en Creix no se la creia ni ell i era una bestiesa absoluta perquè els intel·lectuals del PSUC –nombrosos en aquells moments– eren per tot arreu, i jo no els feia cap falta).

Vaig prendre la decisió més còmoda per a mi perquè, encara que m'hauria pogut quedar a Roma on tenia bastants amics que podien ajudar-me –entre ells la gent de la COMES–, era evident que a París hi havia l'antic coixí d'amistats i de relacions que m'ajudarien a fer més fàcil l'estada, suposant que s'hagués de perllongar. Hi vaig anar amb Josep Montserrat. L'avió que ens portava de Roma a París feia escala a Niça i a l'aeroport ens vam trobar, sorprenentment, amb Enrique Líster. El Congrés s'havia acabat. Ell s'havia quedat tot sol al Caire: els de Madrid òbviament no s'hi havien presentat. Havia signat la declaració final. Se n'anava a París. A l'avió vam estar parlant tots tres. La conversa va girar al voltant de la situació del Partit. Sense pensar-ho vam posar el dit a la nafra: les coses no anaven gens bé des de la invasió de Txecoslovàquia –que havia provocat una divisió d'opinions dins del Comitè Central– però, òbviament, no podia donar-nos detalls. Amb gran sorpresa nostra, en arribar a París, mentre fèiem la cua del passaport, en Líster –que el portava cubà– ens va dir: «¿Por qué no os venís a comer a casa el do-

mingo?». En Josep i jo ens vam mirar, vam pensar que potser acabaria d'explicar-nos alguns detalls que encara ens encuriosien i vam acceptar. Ens va preguntar on viuríem. Jo en aquell moment no ho sabia, però com que Josep Montserrat s'allotjava sempre en un modest hotel del barri llatí, l'Hotel Gerson, davant mateix de la Sorbonne, vaig dir que de moment me n'hi aniria amb ell. En Líster va afegir: «*Yo vivo aquí medio clandestinamente. Alguien pasará a recogeros en coche por el hotel y os llevará a mi casa. Ahora, es mejor que no sepáis mi dirección: es lo que mandan nuestras normas de seguridad.*»

L'hotel Gerson era d'una modèstia estudiantil, d'una austeritat monacal. Em van donar una habitació molt senzilla, però tenia tot el que necessitava: un llit i un telèfon per tornar a connectar amb Barcelona i veure què havia de fer. Vaig trucar a casa del meu germà. Vaig parlar amb ell i amb la Isabel i els vaig dir que acabava d'arribar a París i que necessitava diners, entre altres coses perquè venia d'un clima relativament càlid i a París al mes de gener feia un fred que pelava. M'havia de comprar roba d'abric: només portava una gavadina. Mentrestant tiraria mà de la targeta de crèdit, però no tenia diners de butxaca.

Aleshores, vaig començar a establir els contactes de tota la vida a París, el primer dels quals eren Juan Goytisolo i Monique Lange que em van convidar a sopar aquella mateixa nit per tal que els expliqués la meva absurda situació i perquè em quedés a casa seva si feia falta. També vaig parlar amb altres amics, com Xavier Valls o Pepe Martínez de Ruedo Ibérico... És a dir que vaig connectar amb alguns dels meus amics de sempre sense dir res, de moment, als contactes francesos, que reservava per dificultats d'un altre tipus, que no haurien d'arribar. Tanmateix vaig fer una trucada i vaig tenir una entrevista amb Pierre Emmanuel, al qual feia un temps que no havia vist i que seguia amb el muntatge de la part espanyola de l'antic Congrés per a la Llibertat de la Cultura i que em va oferir tot l'ajut que volgués, inclosos diners i habitatge.

(...)

La història em va depassar una vegada més. El motiu pel qual la delegació de Madrid no s'havia presentat al Caire no havia estat altra cosa que una querella interna del PCE. Tot havia començat amb la invasió, l'agost del 1968, de Txecoslovàquia per part de l'exèrcit soviètic per acabar amb els brots alliberadors de l'anomenada Primavera de Praga. Havent de manifestar-se sobre aquest fet, el Partit comunista espanyol en una reunió del comitè central, sota la direcció de la Pasionaria i de Santiago Carrillo, va decidir adoptar una posició crítica envers la Unió Soviètica. Tanmateix, l'acord no es va prendre per unanimitat sinó que va ser contestat per alguns membres com Eduardo García i Agustín Gómez, entre d'altres. Sembla que, inicialment, en Líster no es va manifestar. En tot cas, sí que ho va fer més tard, encapçalant un grup dels que vivien a l'exterior –essencialment a Moscou–, fet que va provocar l'expulsió del Partit de tots els dissidents. Aquests van reaccionar fundant un partit comunista paral·lel a l'oficial –Partido Comunista Obrero Español (PCOE)– i van intentar mantenir els llocs de poder que ja tenien. Com que en Líster era membre del Consell Mundial de la Pau, no solament no va plegar del càrrec sinó que va inscriure o va convidar a participar els seus companys exiliats i alguns amics de l'interior.

La Tancada de Montserrat. 1970

El retrat de Montserrat Roig a *Tres escriptors amics* s'inicia amb el record de la Tancada de Montserrat, on Castellet va conèixer l'escriptora. La Tancada va constituir a les acaballes del franquisme un dels actes de ressò mediàtic internacional més destacat protagonitzat per l'oposició al règim, cada vegada amb més capacitat d'actuació. Va ser l'acte en què va culminar la mobilització dels intel·lectuals d'esquerres (militants del PSUC, companys de viatge –molts dels quals eren membres de l'anomenada *gauche divine*–, militants de l'esquerra nacionalista...). Les anècdotes de la gent que es va tancar, a través de moltes declaracions posteriors en entrevistes i llibres de memòries, són múltiples. L'ambient d'una esquerra militant compartint espai amb una esquerra *divina* donava molt de si per a generar anècdotes curioses que, emmarcades en la seriositat i la valentia de l'acte, han convertit la història de Montserrat en mítica.

La tarda de l'11 de desembre de 1970 vaig rebre una trucada invitant-me a passar aquella nit per l'Stork Club, al passatge Arcàdia, entre Tuset i Balmes, a prendre una copa amb uns quants amics. Cap a les onze m'hi vaig deixar caure i m'esperava Núria Serrahima amb tres o quatre dels habituals. L'Stork estava concorregut, normalment, per gent del món de les lletres, de l'art i

de l'espectacle i per arquitectes i dissenyadors que predicaven la modernitat, és a dir, pel que alguns en deien la intel·lectualitat avançada de Barcelona, no sense una certa causticitat.

Aquells dies, alguns dels membres de les professions esmentades, més una sèrie de gent de l'àmbit universitari compromesa amb l'oposició soterrada al règim, estaven preparant una reunió clandestina d'alta volada, en algun lloc encara indeterminat, per protestar pel judici contra vuit membres de la incipient organització ETA, a qui es demanava la pena de mort. Passats més de quaranta anys, es fa difícil explicar i entendre el perquè d'aquella reunió i dels fets que la van provocar, però aquest no és l'objecte d'aquestes ratlles.

Jo no pertanyia al nucli organitzador de la protesta que es preparava, però n'estava al corrent i els responsables m'havien encarregat que, en el seu nom, convidés Mario Vargas Llosa a participar a l'encontre, on hi hauria notables com Antoni Tàpies i Joan Miró. Li ho vaig demanar i el novel·lista peruà va acceptar. Aquella nit a l'Stork, m'havien de comunicar el lloc exacte de la reunió i així ho va fer la Núria, una de les responsables de l'organització: la trobada tindria lloc a Montserrat l'endemà a la tarda.

El dissabte dia 12, al voltant de les sis, ja havia arribat molta gent al monestir i se sentia un soroll de fons com si tothom es retrobés, com si fes molt temps que no s'haguessin vist. Al cap d'una estona, Pere Portabella, que feia de moderador de les sessions, va demanar silenci i va començar l'acte amb la lectura de la nota de premsa que s'enviava a les principals agències de notícies del món, comunicant la constitució de l'assemblea que havia de debatre sobre la repressió política a l'Estat espanyol.

De sobte, però, i abans d'iniciar-se la primera sessió de treball, en algun racó del recinte va esclatar un aplaudiment. Em vaig acostar al grupet protagonista del soroll enmig del qual sobresortia una noia alta, d'ulls grans i la boca plena de rialles que era felicitada perquè, segons em van dir, acabava de guanyar un

premi literari, el Víctor Català de narracions. Jo no la coneixia, però em vaig sumar a la gent que la felicitava i li vaig donar la mà. Així vaig conèixer Montserrat Roig.

Fins un temps després no vaig saber que la Roig havia participat en una altra tancada multitudinària. Era estudiant, l'any 1966, quan amb més de tres-cents companys ho havia fet al convent dels Caputxins de Sarrià, amb motiu de l'Assemblea constituent del Sindicat democràtic d'estudiants de la Universitat de Barcelona. Havien convidat una plèiade d'intel·lectuals, entre els quals Salvador Espriu, Joan Oliver, Maria Aurèlia Capmany, José Agustín Goytisolo, Oriol Bohigas i Antoni Tàpies. La policia els va encerclar i el setge va durar dos dies, amb els convidats enxampats dins. El ressò internacional va ser notable.

L'èxit de les dues tancades va tenir repercussions importants en l'estructuració de la resistència política a Catalunya. El de la Caputxinada perquè va provocar l'inici de la Taula Rodona Democràtica, punt de reunió de tots els partits polítics catalans, per primera vegada sense exclusions. El de la tancada de Montserrat perquè va promoure l'Assemblea de Catalunya, pas decisiu per a l'articulació política de l'última etapa de l'oposició al règim. Alguna vegada n'havíem parlat amb la Roig i coincidíem en l'impacte cívic i moral d'aquells fets en què havíem pres part. Ella per duplicat.

Torno al monestir. La notícia de la tancada circulava pel món, pel seu caràcter sorprenent que alguns consideraven escandalós per tractar-se de l'ocupació d'un recinte sagrat. El fet és que el governador civil de Barcelona i el ministre de l'Interior espanyol es van assabentar del fet per la premsa estrangera, és a dir, que havien fet el ridícul: en un estat policíac aconseguir reunir prop de tres-cents persones sense que les autoritats ni ho sospitessin era completament vergonyós i deshonrant per a aquells feixistes. La resposta va ser immediata i contundent: encerclar la muntanya i aïllar-nos del món. A l'interior, continuaven les sessions de debat i al llarg del diumenge es va redactar el document que

Recapitulació

va ser llegit i aprovat per l'assemblea: era una dura condemna del règim.

El problema que es va plantejar era quan i com havíem de sortir si estàvem assetjats per la policia. La tensió era forta i els nervis desbordats. Era dilluns al matí i l'Abat Cassià Just mantenia converses amb el governador civil, que amenaçava de fer entrar la policia si no ens rendíem abans de les sis de la tarda. Aleshores, l'assemblea, en una reunió d'urgència, va aprovar la sortida sempre que no ens fossin retirats els carnets d'identitat. Finament, l'Abat va aconseguir que es respectessin les nostres condicions.

A la sis de la tarda es va obrir la porta i vam començar a fer cua davant d'una taula on dos policies ens demanaven que ens identifiquéssim. Era ja negra nit i tot plegat tenia un aspecte fantasmagòric i surreal. Gairebé de costat, em vaig trobar amb Montserrat Roig. Com que havíem viscut una situació estranya, més aviat demencial, en trobar-me davant d'una jove promesa literària, li vaig explicar que la millor manera de desmuntar el feixisme era intentar desmitificar les situacions irracionals com la que acabàvem de viure, narrant-les minuciosament, de tal manera que l'absurd quedés al descobert. I que en aquella tasca desmitificadora hi tenia un paper important la literatura. No sé ben bé si li vaig dir això, però sí que era el que li volia dir. Tampoc no sé si la Montserrat ho va entendre, perquè em va mirar sense dir-me res. Potser va pensar que estava boig per dir aquelles coses a les fosques, amb un fred que pelava i amb dos policies al davant. Passat el control, vam quedar que un dia em trucaria i em vindria a veure al despatx per seguir-ne parlant. Ni em va trucar ni em va venir a veure.

La tria dels fragments autobiogràfics que reproduïm no va més enllà de la Tancada de Montserrat, al desembre de 1970. I és que a banda del relat d'altres viatges (especialment els del 1972 a Caracas amb motiu de la concessió del premi Rómulo Gallegos a *Cien años de soledad* de García Márquez i del 1987, amb Joan Perucho, a Tampa, Florida, en un congrés de la NACS) o de les anècdotes relacionades amb la seva participació com a membre del Jurat del Premi Internacional Catalunya, o els premis Nacionals de Cultura, el centre d'interès de les memòries de Castellet se centren entre els anys cinquanta i setanta.

A partir dels anys setanta l'activitat intel·lectual i professional de Castellet es perfila, essencialment, en tres àmbits que continuen els presentats fins al moment: el de la crítica literària, el de la participació activa en la política cultural catalana, i el de la plena dedicació a la construcció del catàleg d'Edicions 62.

En un necessari i succint cop d'ull a l'evolució de l'obra crítica de Castellet fins als anys setanta, destaquem la publicació el 1957 de *La hora del lector*, sorgida de la voluntat renovadora i de l'interès per la crítica literària europea del grup de la revista *Laye*. Seguit ben de prop per Carlos Barral i Jaime Gil de Biedma, amb la voluntat de donar a conèixer el grup de joves poetes en

castellà que havien començat a publicar a la mateixa revista, el 1960 apareix la polèmica antologia *Veinte años de poesía española*, que postula amb contundència el realisme històric. Deu anys més tard, en una nova antologia, *Nueve novísimos poetas españoles* (1970) s'acostarà al canvi de les noves poètiques post-realistes de nova generació de poetes espanyols.

El pas a la literatura catalana, Castellet l'havia iniciat a partir d'un encàrrec de Max Cahner –molt probablement aconsellat per Joan Fuster: *Poesia catalana del segle xx* (1963), en col·laboració amb Joaquim Molas, on assumien els preceptes del realisme històric, i que tornen a situar els dos autors al centre de la polèmica.

Ara, la dècada dels setanta, amb la publicació d'*Iniciació a la poesia de Salvador Espriu* (1970), marca una nova etapa en la seva obra crítica: d'una banda l'acostament a l'estructuralisme com a mètode d'anàlisi, de l'altra, el pas definitiu a l'escriptor en català. La lectura estructuralista de l'obra poètica espriuana n'analitzava el conjunt i en transcendia el poeta social i la crítica destacava que per fi Castellet havia escrit un llibre que podia ser més o menys discutit, però que ja no era un text polèmic: el crític militant començava a acostar-se al punt de vista acadèmic. En aquesta mateixa línia, el 1978, publica *Josep Pla o la raó narrativa*, estudi i anàlisi de la diversitat narrativa que contenien les vint mil pàgines publicades fins al moment de l'*Obra completa* planiana. Els dos estudis de Castellet destaquen com a capdavanters en el marc dels estudis monogràfics sobre obra literària catalana, que a finals dels setanta no passaven, tret d'alguna excepció, dels pròlegs i de les antologies.

Tot i que Josep M. Castellet en la nova situació que va permetre el final del franquisme se sentirà pròxim a les idees i a la gent del Partit Socialista de Catalunya, gelós de la seva condició d'independent, no s'afiliarà mai a cap partit polític. Ara bé, la política cultural serà un dels seus centres d'interès en aquella

nova etapa en què calia assentar les bases d'un nou país democràtic.

Des del 1959 Castellet havia participat activament en l'organització de les trobades dels anomenats *Diálogos* entre Catalunya i Castella que havien marcat part de l'activitat intel·lectual, espanyola i catalana, dels anys seixanta i setanta. Aquesta constant reflexió en veu alta sobre la condició cultural del país l'havia dut no solament a mirar de fer entendre al món intel·lectual espanyol què significava la cultura catalana i com calia que li donessin cabuda en un futur estat democràtic, sinó que li havien permès d'anar confeccionant al llarg del temps una idea d'organització cultural imprescindible per modernitzar i inserir el context europeu una cultura –en el seu cas, la catalana. Fruit d'aquesta aquesta experiència, el 1983 publica *Per un debat sobre la cultura a Catalunya*, amb l'objectiu d'articular una reflexió sobre el paper de la cultura en la nova situació democràtica i en el marc autonòmic català. Al llibre Castellet plantejava que eren els intel·lectuals els que havien d'aconduir i assessorar els polítics en aquells temes que justament en tant que intel·lectuals, però sobretot com a especialistes, coneixien de ben a prop, però que els que havien d'actuar ara eren els polítics. La idea que hi concretava de tirar endavant un pacte cultural i crear un Consell Nacional de Cultura com a condició prèvia a qualsevol possible política cultural, va interessar el Conseller de Cultura, Joan Rigol, que el 1984 va formalitzar un consell assessor plural format per una vintena llarga d'intel·lectuals, entre els quals Castellet tenia el paper de capdavanter moral del grup. Les dificultats polítiques en què es va veure immers el projecte –bàsicament a causa de la discrepància en relació amb el control de les subvencions– van acabar amb la seva viabilitat, i Joan Rigol va presentar la seva dimissió el 1985.

Pel que fa a la feina editorial, Castellet va participar activament en la reconstrucció d'Edicions 62 després de la desfeta econò-

Obra publicada

mica provocada per la crisi d'Enciclopèdia Catalana i va tirar endavant un projecte, molt condicionat inicialment per la complicada situació econòmica, que li va permetre consolidar el catàleg més ambiciós i paradigmàtic de l'edició catalana en l'últim terç del segle xx. En pocs anys Edicions 62 va aconseguir refundar-se, aplicant unes estratègies diferents per sortir de la crisi, però mantenint la mateixa orientació amb què havia nascut: suplir les mancances bàsiques del mercat editorial català i connectar amb el model editorial europeu i cosmopolita, creant un catàleg amb una àmplia visió de la cultura humanística universal i amb un objectiu marcat per la voluntat d'incorporar al món editorial català la literatura universal contemporània. Un catàleg que, en jubilar-se com a director literari el 1997, ja havia assolit els 3.500 títols.

La darrera etapa de la vida d'escriptor –ho hem explicat a la introducció– la dedicarà exclusivament a la memòria literària. Director del Grup 62 des del 2000 i fins a la seva mort, vidu des del 2002, Castellet es reclourà aquests anys finals en la tasca de fer aflorar alguns records d'una vida que hem intentat explicar a través de la seva veu utilitzant els fragments autobiogràfics que hem considerat més significatius, des d'una òptica literària més que no pas històrica, i que són justament els textos que acabeu de llegir.

- Notas sobre literatura española contemporánea.* Barcelona: Laye, 1955.
- La hora del lector.* Barcelona: Seix Barral, 1957. (Trad. italiana: Torí: Einaudi, 1962).
- La evolución espiritual de E. Hemingway.* Madrid: Taurus, 1958.
- Veinte años de poesía española.* Barcelona: Seix Barral, 1960. 3a ed., 1962. (Trad. italiana: Milà: Feltrinelli, 1962).
- Poesia catalana del segle xx.* Barcelona: Edicions 62, 1963. 5a ed., 1980. (En col·laboració amb J. Molas).
- Poesia, realisme, història.* Barcelona: Edicions 62, 1965.
- Lectura de Marcuse.* Barcelona: Edicions 62, 1969. (Ed. original en català). Versió castellana: Barcelona: Seix Barral, 1969. (Reimpressió 1971).
- Ocho siglos de poesía catalana.* Madrid: Alianza Editorial, 1969. (Antologia bilingüe, en col·laboració amb J. Molas). Nova edició, 1976.
- Nueve novísimos poetas españoles.* Barcelona: Barral Editores, 1970. (Trad. italiana: Torí: Einaudi, 1976).
- Iniciación a la poesía de Salvador Espriu.* Madrid: Taurus Ediciones, 1971. Premi Taurus d'Assaig 1970. (Edició catalana: Barcelona: Edicions 62. Noves edicions, 1978, 1984).

Premis

Qüestions de literatura, política i societat. Barcelona: Edicions 62, 1975.

Literatura, ideología y política. Barcelona: Anagrama, 1976.

Maria Girona. Una pintura en llibertat. Barcelona: Edicions 62, 1977. (En col·laboració amb A. M. Moix).

Josep Pla o la raó narrativa. Barcelona: Edicions Destino, 1978. Premi Josep Pla, 1978. (Traducció castellana: Barcelona: Ediciones Península, 1982).

Antologia general de la poesia catalana. Barcelona: Edicions 62, 1979. (En col·laboració amb J. Molas).

Per un debat sobre la cultura a Catalunya. Barcelona: Edicions 62, 1983.

Generation von 27. Frankfurt am Main: Gedichte, Suhrkamp Verlag, 1984. (En col·laboració amb P. Gimferrer).

La cultura y las culturas. Barcelona: Argos Vergara, 1985.

L'hora del lector. Seguit de Poesia, realisme, història. Barcelona: Edicions 62, 1987.

Memòries poc formals d'un editor literari (extret del llibre Edicions 62. *Vint-i-cinc anys (1962-1987)*, Barcelona: Edicions 62, 1987. Edició no venal).

Els escenaris de la memòria. Barcelona: Edicions 62, 1988. Noves edicions, 1995, 2009. (Traducció castellana: Barcelona: Anagrama, 1988.)

La hora del lector (edició crítica a cura de Laureano Bonet). Barcelona: Ediciones Península, 2001.

Nueve novísimos, amb un «Apéndice documental». Barcelona: Ediciones Península, 2001. Nova edició, corregida i amb un «Apéndice sentimental», 2006.

Vuit segles de poesia catalana. Barcelona: Edicions 62, 2005. (En col·laboració amb J. Molas).

Dietari de 1973. Barcelona: Barcelona, 2007.

Seductors, il·lustrats i visionaris. Barcelona: Edicions 62, 2009.

Memòries confidencials d'un editor. Tres escriptors amics. Barcelona: Edicions 62, 2012.

Premio Taurus (1970): *Iniciación a la Poesía de Salvador Espriu*.

Premi Gaziell de periodisme (1977).

Premi Josep Pla (1977): *Josep Pla o la raó narrativa*.

Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya (1983).

Premi Joanot Martorell (1987): *Els escenaris de la memòria*.

Premi de la Crítica Serra d'Or (1988): *Els escenaris de la memòria*.

Premi de Literatura Catalana de la Generalitat-prosa (1989): *Els escenaris de la memòria*.

Premi Lletra d'Or (1989): *Els escenaris de la memòria*.

Premi de la Crítica Serra d'Or de memòries literàries (2010): *Seductors, il·lustrats i visionaris. Sis personatges en temps adversos*.

Premio Nacional de las Letras (2010).

Epíleg

Guillem-Jordi Graells

L'opció adoptada per Teresa Muñoz Lloret, a qui vam encarregar el retrat literari de Josep Maria Castellet, de fer-lo amb una antologia de textos de caràcter autobiogràfic extrets de la seva obra memorialística comporta, com ella mateixa aclareix a l'inici i al final de la seva excel·lent tasca de selecció i articulació de materials, que les evocacions de Castellet finalitzin justament a l'inici de la dècada dels anys setanta, o sigui força abans de la seva intervenció en el procés que va desembocar en la creació de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, de la qual fou el primer president.

Com que l'encàrrec i la seva publicació, realitzats en homenatge a l'amic escriptor arran del seu traspàs, parteixen d'aquest fet fundacional, sembla convenient dir quatre paraules sobre aquesta faceta del nostre retratat, que no és ni de bon tros la menys conspícua i que, per a la gent que duem molts anys vinculats a l'Associació, és indubtablement un fet de la major rellevància en la biografia intel·lectual i humana de Josep Maria Castellet.

Encara que la selecció de textos que precedeixen només ho il·lustra parcialment, l'activitat del crític i director editorial pel que fa a intents de vertebrar alguna forma de representació col·lectiva dels escriptors van ser constants i significatius al llarg

dels anys, i en una doble faceta: assumir una certa «representació» del sector amb ocasió de reunions i esdeveniments d'àmbit internacional i també en successius intents, la majoria no reeixits, d'articular alguna mena d'estructura relacional permanent d'aquest mateix sector literari.

En les pàgines precedents hi ha prou mostres de la seva dedicació, en forma de viatges i presències més o menys tumultuoses o pintoresques, en aquelles ocasions que calia visibilitzar la presència dels escriptors de l'Estat espanyol, sovint amb una certa indefinició o ambigüitat sobre el grau de representació i fins l'adscripció cultural d'aquells testimoniatges. Una situació gairebé inevitable quan coincidien circumstàncies àmpliament confusionàries –sobretot per als europeus no gaire informats, que eren la majoria– en coincidir sovint delegacions de l'interior i de l'exili, per no parlar de les vacil·lacions o inconcrecions sobre quina «cultura» de l'Estat es representava, sovint assumint-les totes però reforçant la idea d'una única cultura espanyola. Tothom que ha hagut d'exercir papers representatius a l'exterior en aquells anys, i per desgràcia encara avui, sap la quantitat d'esforços i hores dedicats a aclarir conceptes elementals i pertinences lingüístiques i culturals a gent, d'altra banda, cultíssima i preparadíssima però d'unes idees elementals i àmpliament confuses quan es tracta de les realitats culturals coexistents a l'interior de l'Estat espanyol.

En aquest aspecte, Josep Maria Castellet, que no tenia res de nacionalista català i fins va ser mirat amb suspicàcia profunda i sistemàtica durant dècades pels sectors més de la ceba i menys proclius a entendre la complexitat de posicions com la seva, va intentar, amb fortuna desigual, tenir un paper «normal» i administrar amb perspicàcia i contundència la seva doble personalitat cultural, espanyola i catalana. Tenia a favor seu haver-se destacat en els seus inicis, com a crític i estudiós, plenament identificat amb el món literari i intel·lectual castellà, no únicament de Barcelona o Catalunya, però a la vegada, i a partir d'una

evolució perceptible i innegable, una creixent identificació amb la cultura catalana que segurament va assolir la màxima expressió tant en la seva dedicació crítica, com en la direcció de la principal empresa editorial de les quatre darreres dècades del segle xx com, finalment, amb la presidència de l'AELC.

Anant a aquest darrer fet, Castellet va acabar acceptant representar i encapçalar un moviment «sindical» dels joves escriptors catalans iniciat precisament a l'inici de la dècada dels setanta. Quan Oriol Pi de Cabanyes i un servidor vam fer el llibre d'entrevistes que va batejar aquella generació, un dels temes que preguntàvem i sobre el qual discutíem àmpliament amb els nostres entrevistats era justament el de la sindicació, la necessitat de tenir alguna plataforma col·lectiva amb efectes culturals i polítics però també per a la defensa d'uns drets professionals als quals aquella nova generació aspirava a assolir. Aquell qüestionari, i les relacions permanents o en augment que van sorgir, sobretot arran del segrest del llibre i les vicissituds penals que va comportar, al costat d'alguna altra circumstància com ara l'anòmala situació d'un Centre Català del PEN Club mantingut simbòlicament a l'exili però sense cap incidència real en el món literari –per descomptat, de l'interior, però tampoc entre les restes disperses i desarticulades del món de l'exili subsistent– van tenir, com a conseqüència, la refundació del PEN a l'interior, en el famós i pintoresc episodi de l'autocar en trajecte Barcelona-l'Espuga de Francolí-Barcelona que ha estat narrat amb tanta gràcia –i alguna llacuna– per Tísner en les seves memòries. Castellet no va tenir cap protagonisme especial en aquesta reconstitució del PEN, tot i que en va ser membre des del principi. Aquella represa es va articular amb l'entusiasme d'Artís-Gener sobretot i amb els contactes previs, de caire polític, que havíem tingut alguns amb l'inefable senyor Batista i Roca i el seu Consell Nacional Català. Però això és una altra història, que també caldrà explicar algun dia per completar la narració tisneriana.

On sí que va estar implicat Castellet des del principi fou en la subsegüent mobilització a l'entorn de l'àmbit de producció literària del Congrés de Cultura Catalana. Novament, la feina de base va ser conduïda per alguns elements d'aquella «generació dels 70» que s'anava consolidant, i en aquest punt convé recordar un cop més el paper vertebrador decisiu de Jaume Fuster. A més dels treballs i debats propis de l'àmbit, desenvolupats intensament en sessions assembleàries més o menys interminables –i carregades de fum nicotínic!– un fet destacat fou l'organització de successius encontres d'escriptors en tot el territori lingüístic, que van servir per reprendre vells contactes individuals de les generacions anteriors i per aprofundir en la coneixença mútua dels més joves. El primer, celebrat el juny de 1976 a Gandia en una aposta militant per una visió de conjunt dels Països Catalans, va ser el detonant d'una extensa i intensa xarxa de relacions personals que d'alguna manera encara persisteix. I el segon, celebrat a Mallorca, l'octubre de 1977, com a final de l'àmbit de producció literària del Congrés, fou el pòrtic immediat per a la constitució, l'endemà, de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana.

En tot aquest procés, els joves escriptors i escriptores involucrats en la dinàmica esmentada mantenien un contacte i una implicació constants amb els elements més actius i avançats de les generacions anteriors. I en aquest sentit pensar en Josep Maria Castellet com a capdavanter de l'associació que s'estava perpetrant fou absolutament natural. Com a crític i, sobretot, com a director literari d'Edicions 62, havia mostrat un interès i una empatia per aquells joves escriptors i escriptores que anaven sorgint, els quals incorporava al catàleg editorial fins i tot sense l'excusa o el suport d'haver guanyat cap premi i, a més, hi mantenien una relació autènticament d'editor, suggerint millores i canvis en les obres primícies, o no tant, d'aquells nous valors. Per tant, la seva candidatura fou aviat contemplada com idònia, tot i que això provoqués el retraïment d'alguns elements refrac-

taris que el consideraven, sobretot, un «editor», és a dir un «enemic natural dels escriptors». Santa Llúcia no vetllava prou per certes lucideses...

Per tant, en la constitució de l'AELC, en crear-se la Comissió Gestora que havia de tirar endavant els tràmits constituents, Castellet en va formar part –al costat de Jaume Fuster, Avel·lí Artís-Gener, Gonçal Castelló i Antoni Serra. I un cop fets els tràmits de legalització, el febrer següent es va poder convocar l'assemblea que va elegir la primera junta directiva, que fou presidida per Castellet, amb Jaume Fuster com a secretari. Només un any després, el gener de 1979, es va produir una reforma dels estatuts per introduir les tres vicepresidències territorials i Castellet va ser reelegit per a la presidència, com ho seria a les eleccions del 1981, finalitzant el seu mandat el 25 de febrer de 1983, que fou rellevat per Josep Maria Llompart. En total, doncs, fou president durant cinc anys i mig, els essencials de constitució i consolidació de la nova organització.

En aquests anys es van continuar organitzant nous encontres (El III a Barcelona, el IV a Palma, el V a València) i es van iniciar les trobades sectorials (col·loquis d'historiadors i crítics, trobada de narradors, encontre de poesia jove...). Es van endegar també activitats de promoció amb conferències, taules rodones i debats, com ara les vinculades a l'exposició itinerant *El llibre, eina de redreçament d'un poble*, o a la Fira del Llibre de Barcelona, les Jornades del llibre català, la Mostra de cultura catalana a Perpinyà, les Jornades del llibre per a infants, les Dotze hores amb el llibre català, la Setmana del llibre en català i, sobretot, iniciant el cicle «L'escriptor i la seva obra». En conjunt, les primeres accions sistemàtiques amb continuïtat i magnitud de promoció de les lletres catalanes.

En paral·lel, i a partir d'una moció presentada per un servidor i aprovada per unanimitat en el final d'àmbit del Congrés, l'AELC naixent assumia la reivindicació de recuperar la històrica Institució de les Lletres Catalanes i elaborava un projecte de com

podia i havia de ser l'entitat renaixent. Tot i els intensos esforços de la junta, implicant-hi les altres associacions literàries i d'editors, les gestions polítiques foren sempre infructuoses per la negativa sistemàtica del Conseller Max Cahner a posar en marxa el procés legislatiu que ho havia de fer possible, amb promeses evanescents de crear alguna realitat semblant que mai no va existir. A diferència de Castellet, vinculat intensament a la cultura viva i a la creació contemporània, aquell primer conseller pujolista apostava per la cultura entesa com a memòria, llegat i passat identitari i no mostrava gaire o gens interès per la creació del moment, que semblava que només li interessaria quan ja fos història. Així ens han anat les coses en la política cultural d'aquest país després d'un terç de segle de pujolisme (amb un parèntesi tripartit que, bàsicament, més val oblidar). Aquesta observació aparentment digressiva ve a tomb perquè, com potser molts encara recorden, Castellet va ser durant anys el conseller de cultura *in pectore* si mai guanyaven les esquerres l'autonomia, en contraposició als successius nomenaments de mediocritats flagrants amb què l'ex Molt Honorable Pujol va demostrar una i altra vegada la seva desconfiança visceral amb un món de la cultura que sempre se li havia mostrat hostil (salvant alguns oportuns canvis de jaqueta més o menys interessats).

En aquesta etapa fundacional presidida per Castellet, doncs, l'AELC volia assentar una institucionalització –a través de la ILC– que alliberés l'Associació de les tasques promocionals per centrar-se més en la defensa dels interessos professionals dels escriptors. En aquest sentit, i arran de voler compartir amb l'Associació d'Editors en Llengua Catalana el projecte de recuperació de la Institució de les Lletres Catalanes, es creà una Comissió d'enllaç per estudiar la problemàtica conjunta, crear un contracte-tipus per a l'edició d'obres i examinar un dossier d'irregularitats editorials que havia anat acumulant l'AELC arran de les denúncies dels seus associats. Els treballs d'aquesta comissió van topar amb una legislació sobre drets i contractació

envellida i en bona part inaplicable, per la qual cosa el tema va haver de ser ajornat fins a l'aprovació d'una nova Llei de Propietat Intel·lectual, que no es produiria fins al 1987 i en les novetats i millores de la qual no va ser gens aliè el treball desenvolupat per les diverses associacions i per personalitats com Josep Maria Castellet en la defensa de la dignitat i dels drets morals i patrimonials de tots els escriptors i escriptores, una constant en la seva trajectòria que va tenir una de les seves màximes expressions en aquells anys de presidència de l'AELC per la qual hem volgut recordar-lo amb aquesta publicació i per fer avinent el deute de gratitud que la nostra associació manté i mantindrà envers ell. Moltes gràcies, Josep Maria.

